

helande skapande

På vilket sätt kan skapande verksamhet
vara till nytta för långtidsarbetslösa?

Marie Hansson

”Det kroppen inte har känt,
det förnimmer vi endast såsom i en spegel.”

Marianne Alsne, 2004

ABSTRACT

Studiens syfte är att med utgångspunkt i två olika kreativa verksamheter som riktar sig till långtidsarbetslösa undersöka hur hälsan påverkas av att vara arbetslös, samt om och i så fall på vilket sätt man kan använda skapande som verktyg i arbetet med att förbättra självförtroendet, självbilden och den psykiska hälsan hos deltagare som upplever brist på detsamma. Åtta halvstrukturerade intervjuer har genomförts med arbetsledare och före detta deltagare från de två aktuella verksamheterna, samt representanter från Arbetsförmedlingen. De centrala frågeställningarna i studien har varit:

- *Hur påverkar arbetslöshet känslan av hälsa och välmående?*
- *På vilket sätt kan skapande verksamhet främja välmående?*
- *Hur kan vi använda dessa kunskaper för att minska de negativa hälsoeffekter som riskerar drabba den som saknar arbete?*

När resultatet från intervjuerna förankrats med hjälp av tidigare forskning, visade resultatet bland annat att arbetslöshet ofta leder till ohälsa. Skapande verksamhet kan vara till glädje och nytta för den som lider av ohälsa. Skapande har positiv effekt när det sker i möte med andra skapande individer och integrerat med reflekterande samtal och diskussioner. Denna kunskap används på olika sätt inom de två verksamheter jag studerat.

Resultatet tyder också på att deltagarnas välmående efter verksamheten bara beror på om den lett fram till sysselsättning eller ej, utan det verkar som att verksamheten i sig kan fylla en funktion av att vara stärkande för självförtroende och välbefinnande.

Nyckelord: skapande, hälsa, långtidsarbetslöshet, arbetsmarknad

INNEHÅLL

Abstract	ii
1 Inledning	1
1:1 Uppsatsens olika delar.....	2
2 Bakgrund.....	2
2:1 Teoretiska referensramar	2
Hälsa.....	2
Skapande verksamhet och kultur för hälsan.....	3
Arbetslösheten idag.....	5
Arbetslöshetens effekter på hälsan.....	5
2:2 Pedagogisk anknytning.....	6
2:3 Litteratursökning	9
3 Problemområde och syfte	9
3:1 Problemområde, syfte och frågeställningar.....	9
3:2 Studiens disposition och avgränsningar	10
3:3 Definitioner.....	11
4 Metod och tillvägagångssätt	12
4:1 Val av metod.....	12
Två olika synsätt	12
Kvalitativ forskning	13
4:2 Tillvägagångssätt.....	15
Teoretisk anknytning och analys.....	15
Transkription	16
4:3 Urval	17
Presentation av verksamheterna	17
Presentation av intervjupersonerna	18
4:4 Etiska överväganden.....	19
4:5 Metoddiskussion.....	20
Urval.....	20
Ytterligare intervjuer	20
5 Resultat.....	20
5:1 Förhållandet mellan arbetslöshet och hälsa	20
Arbetsledarnas perspektiv	20
Deltagarnas perspektiv	22
Arbetsförmedlingens perspektiv	23
5:2 Förhållandet mellan skapande och hälsa samt verksamheternas arbete med skapande för långtidsarbetslösa	25
Arbetsledarnas perspektiv	25
Deltagarnas perspektiv	29
Arbetsförmedlingens perspektiv	31

6 Anknytning till tidigare forskning	32
6:1 Förhållandet mellan arbetslöshet och hälsa	32
Konsekvenser för den psykiska och kroppsliga hälsan.....	32
KASAM-begreppet	34
Makt över sin situation.....	35
Skam.....	36
6:2 Förhållandet mellan skapande och hälsa	36
Kultur för hälsan och livskvaliteten	36
Lekens roll.....	38
Självförtroende.....	39
Möten	39
Olika konstnärliga terapiformer	40
7 Analys och diskussion av resultatet i ljuset av tidigare forskning.....	41
7:1 En kort reflektion kring de båda verksamheterna.....	41
7:2 Möten.....	42
7:3 Konsekvenser av arbetslösheten.....	42
7:4 Människosyn.....	43
7:5 Att skapa/producera.....	44
7:6 Deltagarnas sysselsättning idag	44
8 Avslutande reflektioner	45
8:1 Slutsatser.....	45
8:2 Vidare forskning.....	46
9 Litteraturförteckning.....	47
Bilagor	
Bilaga 1 – Intervjuguide arbetsledare	
Bilaga 2 – Intervjuguide deltagare	
Bilaga 3 – Intervjuguide arbetsförmedlingen	

1 Inledning

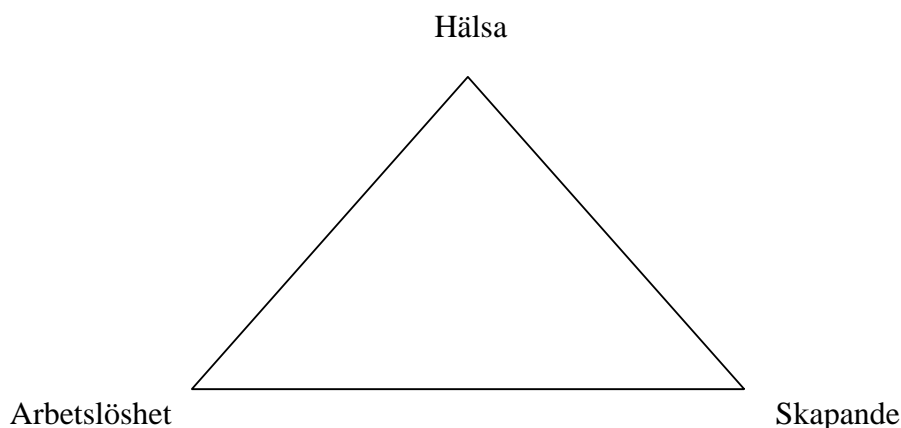
I medvetenhetens tidsålder (för att använda en av mina intervjupersoners egna ord) lever vi våra liv i största uppmärksamhet mot oss själva och vår omvärld. Allt ska analyseras, struktureras och effektiviseras. Denna medvetenhet kan göra oss sårbara, eftersom det är svårt att tänka på *allt*. Särskilt när man ska göra det *hela tiden*. Människan upptar snart sett hela jorden, världen har blivit mindre och man kan säga att hela världen nu också förväntas rymmas inom oss var och en.

Statussymboler varierar med tiden, en typisk sådan är arbetet. Vårt dagliga arbete är i vår tid en symbol som visar utåt vem vi är eller vill vara, och vissa arbeten har högre status än andra. Märk väl hur hårt sammankopplat vårt arbete är med oss själva, vårt arbetes status blir vår egen personliga status. Lägst på skalan hamnar den som inte har något arbete, och då är det genast mindre bra att yrkesrollen (eller bristen på densamma) är så intimt förknippad med oss själva som personer.

Vad gör det med människan att inte ha ett arbete? frågar jag mig själv. Svaret är överväldigande mångfacetterat, men mycket forskning pekar på att en lång tid utan arbete påverkar hälsan negativt (se bland annat Hammarström 1996, Rantakeisu 2002 med flera). Arbetet tillför många hälsobringande faktorer, social gemenskap, känsla av att vara behövd, dygnsstruktur och inkomst för att nämna några.

Följdfrågan blir då naturlig; om man blir sjuk av att inte ha ett arbete, vad kan man göra för att bli frisk? Även på denna fråga finns det många svar varav flertalet är komplexa. För att avgränsa mig har jag valt att titta på olika former av skapande, kulturella verksamheter. Forskning menar att skapande och kultur förbättrar vår hälsa och livskvalitet, ja till och med vår livslängd (se bland annat Ruud 2001 och Bygren 1996).

Här uppstår ett intressant triangelförhållande. Om arbetslöshet bringar ohälsa, och ohälsan kan minskas med hjälp av olika skapande och kulturella aktiviteter, borde då inte skapande kunna förbättra hälsan för arbetslösa, och kanske till och med öka möjligheterna att komma i arbete? (se figur 1 nästa sida)

(Figur 1)

1:1 Uppsatsens olika delar

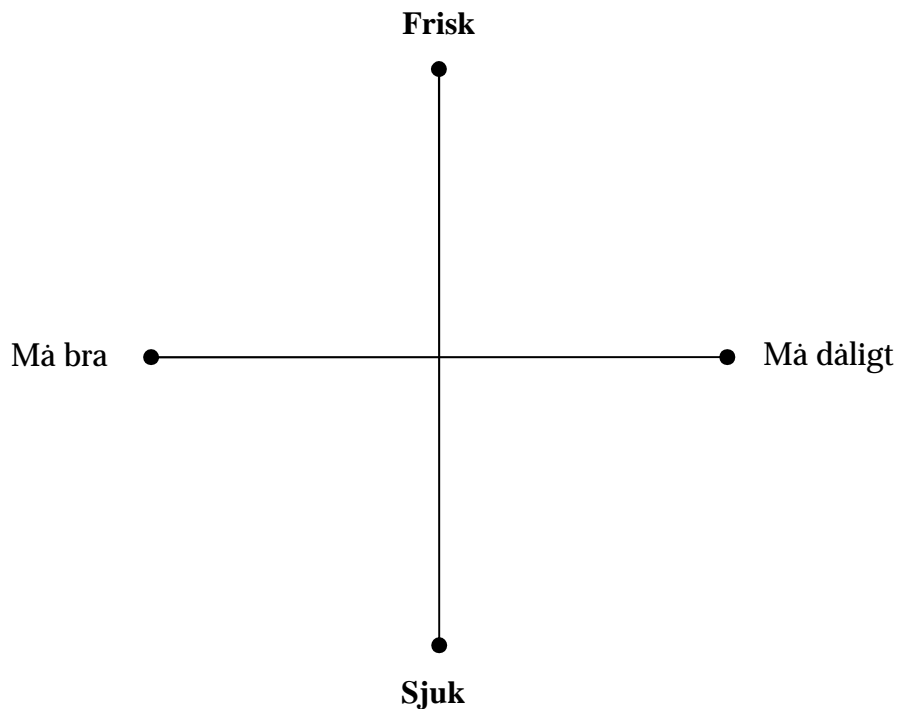
Efter inledningskapitlet följer i kapitel 2 avsnittet bakgrund, med teoretiska referensramar och pedagogisk anknytning. Det faller sig naturligt att efter denna genomgång presentera problemområde, syfte och frågeställningar i kapitel 3. Kapitel 4 innehåller en kort redovisning av grundläggande metod- och vetenskapsteori vilket leder fram till mitt val av metod och en särskild fördjupning kring detta. Jag redogör också bland annat för tillvägagångssätt och urval. I kapitel 5 redovisas resultatet från mina intervjuer, vilket följs av ett teoretiskt avsnitt i kapitel 6, som redogör för aktuell och relevant teori som anknyter till intervjuretatsatet. Slutligen följer i kapitel 7 ett diskussionsavsnitt där olika teman från resultatet diskuteras, och i kapitel 8 finner man mina slutsatser och tankar kring vidare forskning. Sist finns intervjuguider som bilagor.

2 Bakgrund

2:1 Teoretiska referensramar

Hälsa

Statens Folkhälsoinstitut (FHI) visar i skriften *Kultur för Hälsa* (2005) på forskning kring förhållandet mellan hälsa och kultur. Man framhåller Katie Erikssons (1988) tvådimensionella modell av hälsa som begrepp (sid. 24). Man kan röra sig mellan polerna *sjuk* och *frisk* men också mellan polerna *må bra* och *må dåligt*. En visualisering av modellen skulle enligt FHI förenklat kunna se ut såhär (Figur 2):

(Figur 2)

Enligt denna modell skulle man kunna må bra trots att man medicinskt betraktas som sjuk, eller den som är medicinskt frisk kan uppleva en känsla av att må dåligt. FHI påpekar att det finns många olika typer av hälsa, exempelvis fysisk, mental, emotionell och social hälsa (a.a. sid. 25). Modellen visar att hälsa är ett begrepp som inte låter sig förklaras enkelt.

Skapande verksamhet och kultur för hälsan

Att vara vid 'god hälsa' handlar mer om subjektiv upplevelse av god livskvalitet än om frånvaro av sjukdom (Ruud 2002, sid. 37).

Allt oftare betonas sambandet mellan livsstil eller livskvalitet och hälsa. Forskning visar att det vid många sjukdomar finns subjektiva, psykologiska faktorer som kan vara utlösande, då de kan påverka kroppens förmåga att stå emot sjukdomar (a.a. sid. 36).

Människan har alltid haft ett behov av att gestalta och ge uttryck för sin fantasi. Genom att reagera på och uttrycka oss genom konsten får vi kontakt med det djupt mänskliga inom oss, det rör vid delar inom oss som inget annat kan göra. Det är viktigt att barn utvecklar sin medvetenhet om och mottaglighet för det visuella. Tvådimensionella och tredimensionella

skaparmetoder ger barnet möjlighet till olika uttryckssätt som fyller olika funktioner (Barnes 1994, sid. 12).

Ruud menar att kulturella aktiviteter ingår i många kulturer till vardags. Dessa kulturella aktiviteter skapar sammanhang och mening och stärker den enskilda människans förmåga att uttrycka sig och förvalta sitt eget liv. Man behöver mobilisera konst och kultur som hälsoresurser, och det kommer att innebära en utveckling av strategier som enskilda människor kan använda sig av till vardags, och som inverkar på hälsan och livskvalitén. Handlingens centrala roll i den upplevda livskvaliteten gör kultur till ett möjligt verktyg i förebyggande hälsoarbete. Aktivt deltagande inom kultursektorn kan bidra till att uppehålla känslan av att vara vid god hälsa (a.a. sid. 33 & 37).

Ruud menar också att kulturen, betraktad som ett system av mening upprätthållet och vidarebefordrat med hjälp av språk och traditioner, är hotat då vi lever i ett samhälle som präglas av starka förändringsprocesser. På så vis är också de sammanhang som medverkar till att ge innehåll och mening i livet hotade. Den forskning som finns om vilken roll social interaktion spelar för hälsan stärker tanken om att kultur kan användas som redskap i förebyggande hälsoarbete, menar Ruud (a.a. sid. 38).

Livskvalitet hänger samman med följande fenomen, enligt Ruud (a.a. sid. 41 ff.):

- *Vitalitet* (känslomedvetenhet): Känslorna är centrala för vad som upplevs värdefullt i livet. Musikaliska upplevelser, exempelvis, kan framkalla starka känslor, de kan förändra vårt sinnestillstånd, ge glädje, sinnesro eller hjälpa oss att samla kraft. Dessa upplevelser kan ha en terapeutisk effekt, menar Ruud.
- *Handlingsmöjligheter* är en av de mer centrala aspekterna på hälsa. Förmågan att ta ansvar för sig själv och göra självständiga val bidrar till hälsa. Kulturella handlingar kan ge känslan av makt och självtillit, att se sig själv som en kompetent person, exempelvis då man kan hantera och ha goda färdigheter i att spela ett instrument.
- *Tillhörighet* handlar om anknytning, både i relationer, men också till tid och rum (att se att man är samma person idag som igår, att tiden har en riktning framåt och att man ser en utveckling). Tillhörighet kan också handla om anknytning när det gäller social position, könsroller eller etnicitet.

- *Mening* handlar om att se sammanhang i livet och bygga upp en stark och stabil identitet där man känner att man har kontroll över sitt liv, vilket kan bli en viktig motståndsresurs mot sjukdom

Arbetslösheten idag

Arbetslösheten är ett av de allvarligaste problemen i samhället, menar Hammarström (1996, sid. 13). Under efterkrigstiden låg arbetslösheten bland den svenska befolkningen till en början mellan en och tre procent. I början av 1980-talet skedde en kraftig ökning, därefter sjönk siffrorna under några år, för att sedan öka enormt under några år i början av 1990-talet (a.a. sid. 13 ff.). Enligt statistik från Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) var 56 502 personer vid landets arbetsförmedlingar långtidsarbetslösa i november 2005. AMS definierar långtidsarbetslöshet som att man varit arbetslös i mer än 100 dagar om man är under 25 och mer än 6 månader om man är över 25 (Arbetsmarknadsstatistik från AMS).

Arbetslöshetens effekter på hälsan

Hammarströms studie av arbetslöshet och hälsa är en uppföljning och jämför enskilda personers förändring mellan olika mättillfällen. Studiens intervjuresultat visar på fyra olika samband mellan arbetslöshet, hälsa och välfärd. (a.a. sid. 88 ff.)

- *Arbetslöshet kan medföra förbättrad hälsa*
Om man kan använda tiden som arbetslös till att ägna sig åt något man gärna vill, kan man i viss utsträckning få kontroll över tillvaron. En hobby som tar upp mycket tid eller att "vila upp sig" mellan perioder av säsongsarbete kan medverka till förbättrad hälsa, enligt Hammarström. De personer som uppger att arbetslösheten medför förbättrad hälsa är noga med att påpeka att det är en tillfällig lösning, att de vill så småningom ha ett "riktigt" arbete.
- *Arbetslöshet påverkar inte hälsan*
De ungdomar Hammarström intervjuat visar att hälsan inte behöver försämrans vid kortare perioder av arbetslöshet. Likaså om arbetslösheten är ett led i en förändring i karriären, exempelvis i väntan på utbildning eller ett annat arbete.
- *Dålig hälsa kan leda till arbetslöshet*
Den som har dålig hälsa har svårt att få ett arbete. Ungdomar i Hammarströms studie säger att de är rädda att uppsöka företagshälsovård trots arbetsrelaterad ohälsa, på

grund av rädsla att förlora sitt arbete. Exempelvis kan olika former av fysisk eller mental ohälsa eller missbruk orsaka arbetslöshet.

- *Arbetslöshet orsakar ohälsa*

Den mest framträdande bilden säger dock att arbetslöshet är orsak till ohälsa, och detta är också temat för Hammarströms studie.

Studien visar att ungefär hälften av de intervjuade som upplevt arbetslöshet de senaste fem åren får försämrat humör. När det gäller ekonomin är det den enskilda faktor som försämrats mest vid arbetslöshet. Skillnaderna av den upplevda hälsan för de med respektive utan gymnasieutbildning är stora. När det gäller fritid, hälsa och relationer hos de utan gymnasieutbildning uppger mellan 25 och 35 % av männen, och mellan 17 och 30 % av kvinnorna de upplevt en försämring vid arbetslöshet, medan siffran för de med gymnasieutbildning ligger på mellan ca 5 och 15 % för männen och mellan 5 och 17 % för kvinnorna.

2:2 Pedagogisk Anknytning

Jag menar att begreppet pedagogik förknippas fortfarande mest med barn och skola. Detta trots att ämnet under de senaste årtiondena har kommit att utvidgas till att handla mycket om det livslånga lärandet, och då inbegripa många olika situationer exempelvis i arbetslivet, inom behandling, fritidsverksamheter med mera.

Urban Dahllöf diskuterar om det svenska pedagogikämnet har någon identitet (1992, artikel sid. 156-167), och drar slutsatsen att det som särskilt definierar pedagogiken är studier av ”uppfostran och undervisning samt annan systematiskt bedriven påverkan mot socialt relevanta mål med tonvikt på innehåll och metodik i själva processen” (sid. 161).

Min studie som handlar om skapande verksamhet för långtidsarbetslösa präglas av en vid syn på pedagogiken, som innebär att vi är kommunicerande, lärande människor hela livet, vilket också innebär ständig utveckling. Det vi kommunicerar och lär oss är olika typer av kunskap om oss själva och omvärlden. Vad är då kunskap? Bernt Gustavsson delar i boken Kunskapsfilosofi (2000, sid. 30 ff.) upp kunskap i tre olika typer: den teoretisk-vetenskapliga, den praktisk-produktiva och den politisk-etiska. Denna tredelning av kunskapen har sitt ursprung hos Aristoteles. Min studie knyter mest an till den mellersta typen av kunskap, den praktisk-

produktiva som Aristoteles kallade *techne*. Den typen av kunskap är enligt Gustavsson ”knuten till tillverkning, skapande och framställning av materiella och andliga produkter” (sid. 31).

Det finns en typ av kunskap som kommer ur det omedvetna, en kunskapsväg som ger kunskap som inte är i förväg definierad eller färdig att läras in (Bergstedt 1996., sid. 93 f.). I stället handlar det om att själv medverka i produktionen och utvecklingen av kunskap för att denna ska kunna växa genom och ur mig själv. Som exempel nämner författaren det han kallar för hobbycirkel där man knypplar, väver eller målar. Denna typ av cirkel har av en del inte betraktats som riktig folkbildning, utan mer som en form av hobbyverksamhet. I mitten av 80-talet vände det och intresset för estetiska studiecirkel ökade, en typ av cirkel som ökade var ungdomar som spelade rockmusik. Deltagarna utvecklade kreativa miljöer för det som i andra sammanhang döljs eller är osynligt.

Musiken ger *röst* och *ljud* åt undertryckta känslor och erfarenheter. Det handlar om att sätta ord på sina egna ’inre’ upplevelser. När den skapande processen fungerar så frigörs den energi som ger ökad självkänsla och identitet. Poängen är att det här handlar om kreativa och skapande processer som skiljer sig från de kunskapsinstitutioner som ungdomarna vanligen upplever i skola och vardagsliv. Idé och handling, känsla och tanke ges möjlighet att växelverka på ett annorlunda sätt (a.a. sid. 94).

Detta citat av Bergstedt belyser den process som jag försöker fånga i min studie om skapande verksamhet inom ramen för arbetsmarknadsåtgärder. Att tänja på gränsen för vad man kan, vet och känner till, och med hjälp av händerna finna uttryck för det som inte ges plats någon annan stans i vardagslivet. Jag är övertygad om att man med händernas hjälp och kraften i den skapande processen lär något om sig själv och sin omvärld.

När det gäller min studie har den sitt ursprung i tanken om att skapande och praktisk-estetiska sysslor är helande och stärkande för människan. I förändringssituationer som handlar om att lära sig något nytt, handlar det om kommunikation och att vara beredd på att utvecklas. Oavsett om det handlar om att gå en utbildning, bli arbetslös, återgå till arbete efter lång tid av sjukskrivning, eller om man ska lära sig sociala samspel, konflikthantering, självkännedom eller något annat så är kommunikation och interaktion en grundförutsättning för att vi ska

utvecklas. Om man upplever situationen som främmande kan man söka vägledning eller bli skrämmd och helst undvika situationen. I det senare fallet är man svår att nå för personer som vill vägleda och motivera, och då behöver omvärlden vara särskilt goda kommunikatörer och därmed också pedagoger. Dan Tedenljung (2001 sid. 266) skriver att i uppgifter som tillåter möten mellan personer öppnas situationen för reflektion. Då blir lärandet en ömsesidigt bildande process eftersom aktörerna i sin interaktion förhandlar och omförhandlar sina perspektiv. Möten är enligt mig en förutsättning för att kommunikation och lärande ska uppstå. Detta betonar också flera intervjupersoner i min studie.

Sjöman (2004, artikel sid. 21-50) skriver om en båtbyggerlinje på en folkhögskola, där det primära målet inte är att bara ge människor ett yrke, utan främst att ge utrymme för människors utveckling. Detta sker genom att pedagogiken är baserad på praktisk handling, man utför uppgifter och lär av sina misstag. Med deltagarnas stora frihet följer ett lika stort mått ansvar. De två processerna; den sociala och lärandet av ett hantverk sker i samspel och är beroende av varandra.

Hantverket i sig blir ett verktyg för att utveckla sina förmågor, finna sin kreativitet, utveckla sin handlingskraft och växa som människa, men när det sker i en gemenskap öppen för dialog blir behållningen för individen bredare (a.a. sid. 30).

När man lär sig ett hantverk utvecklas en annan typ av kunskap än den teoretiska, menar Sjöman med hänvisning till studien gjord på båtbyggerlinjen. Det handlar om en sorts kunskap som "sitter i kroppen" och den erhålls genom upprepning och övning av färdigheter, men den analytiska processen är också central i att lära sig ett hantverk. Man måste tänka efter, samla erfarenheter, dra slutsatser av misslyckanden och försöka på nytt. De förmågor man lär sig i utvecklandet av ett hantverkskunnande tillämpas i andra situationer i livet; ökad självkänsla och självkänedom, utveckling av målmedvetenhet, vilja och omdömeskunskap utvecklar individen på flera plan (a.a. sid 46).

Sammanfattningsvis vill jag säga att min studie om skapande verksamhet för arbetslösa är pedagogiskt relevant på det viset att den belyser processen det innebär att skapa och lära sig ett hantverk. I den processen visar forskning att man lär sig saker utöver det rent hantverksmässiga, exempelvis ökar självkännedomen och självförtroendet. Dessa "bonuskunskaper" är

mycket viktiga i olika situationer i vardagen, i synnerhet för den som är utan arbete och på grund av detta upplever bristande hälsa och livskvalitet.

2:3 Litteratursökning

När det gäller det specifika området *skapande för långtidsarbetslösa vuxna* finns det ytterst lite litteratur att tillgå därför har jag vänt mig mot flera olika ämnesområden för att få ihop den teoretiska anknytning som jag funnit nödvändig som bakgrund och analysredskap.

Jag har främst sökt mina källor i biblioteksdata-baser och funnit relevant litteratur inom olika områden, bland annat medicin och hälsa, konstterapi, pedagogik, socialpsykologi, psykologi och arbetsmarknad. Mina sökord har varit (i olika kombinationer) *kreativitet, hälsa, arbetslöshet* och *skapande*.

3 Problemområde och syfte

3:1 Problem, syfte och frågeställningar

Frågeställningarna i denna studie har vuxit fram då jag under en tid arbetade som socialsekreterare och handläggare av ekonomiskt bistånd. Jag uppfattade ofta att mina långtidsarbetslösa klienter saknade självförtroende och ofta gav sig själva rollen som offer. De kunde tala om sig själva som en siffra i arbetslöshetsstatistiken och resignerat mena att det inte fanns något de kunde göra för att påverka sin situation till det positiva. Det märktes påtagligt vilka nedbrytande effekter arbetslöshet kunde ha på människors syn på sin roll och sin förmåga, och det var inte svårt att se att det lätt kunde bli en destruktiv cirkel där dålig självbild minskade chanserna att få ett arbete, och kanske var det också så att synen på sig själv som maktlös gjorde att antalet sökta arbeten minskade, vilket självklart också påverkar möjligheterna att få ett arbete.

Ungefär samtidigt som jag funderade över vad dessa personer behövde för att ta sig ur dessa destruktiva cirklar väcktes mitt intresse för skapande aktiviteter. Jag märkte själv vilka positiva effekter det kunde ha för självkänslan och välbefinnandet att uttrycka sig med färg och form, eller delta i en kör.

Studien har som syfte att med utgångspunkt i två olika kreativa verksamheter som riktar sig till långtidsarbetslösa undersöka hur hälsan påverkas av att vara arbetslös, samt om och i så fall på vilket sätt man kan använda skapande som verktyg i arbetet med att förbättra självförtroendet, självbilden och den psykiska hälsan hos deltagare som upplever brist på detsamma. Mina frågeställningar till verksamheternas arbetsledare och deltagare samt representanter från Arbetsförmedlingen har varit:

1. *Hur påverkar arbetslöshet känslan av hälsa och välmående?*
2. *På vilket sätt kan skapande verksamhet främja välmående?*
3. *Hur kan vi använda dessa kunskaper för att minska de negativa hälsoeffekter som riskerar drabba den som saknar arbete?*

3:2 Studiens disposition och avgränsningar

Efter inlednings- och metodkapitel kommer studiens resultatkapitel, som presenteras tematiskt; i första temat redovisas intervjupersonernas tankar kring förhållandet mellan arbetslöshet och hälsa, och i andra temat deras bild av förhållandet mellan skapande och hälsa, samt intervjupersonernas bild av hur de två verksamheterna arbetar och tankarna bakom det arbetet. Anledningen till att det finns två rubriker på tema nummer två är att frågorna är intimt förknippade med varandra i de svar som kom från deltagarna och arbetsledarna. Om vi ska överföra frågeställningarna till de två temana i resultatet så hamnar fråga ett i första temat och fråga två och tre i andra temat.

Efter resultatet följer avsnittet *tidigare forskning*, och därefter ett analyskapitel där resultatet analyseras med hjälp av tidigare forskning.

Jag har valt detta sätt att presentera mitt arbete eftersom jag är mån om att hålla mig till den röda tråden i studien. Samma röda tråd som följt mig i det praktiska arbetet där en inledande teoretisk överblick och metodval följdes av insamling av empiri, varefter jag gjorde en noggrann teoretisk anknytning av min empiri, och till sist drog slutsatser. För mer information kring bakgrunden till upplägget, se avsnittet *teoretisk anknytning och analys*.

På grund av ämnets komplexitet och bristen på tidigare forskning har det varit ett stort arbete att formulera vad som ska ingå och vad som måste uteslutas i studien. Vissa avgränsningar har gjorts, följande är de mest betydelsefulla:

- Jag har valt att inrikta mig mot personer som varit arbetslösa en längre tid. Detta eftersom jag finner att gruppen är komplex, och de hälsoaspekter som finns på långtidsarbetslöshet inte blivit tillräckligt belysta i forskningen.
- Långtidssjukskrivna finns inte representerade i denna studie. Deras situation liknar på flera sätt de arbetslösas, men på vissa väsentliga områden skiljer sig de båda gruppernas problematik åt. Att räkna in de långtidssjukskrivna skulle tillföra bredd till min studie och göra den mer komplex, men det skulle kräva mer tid och resultatet skulle antagligen bli mindre fokuserat.
- Urskiljning kring särskilda grupper av långtidsarbetslösa har inte gjorts. Även om det hade varit intressant att exempelvis titta särskilt på ungdomars situation, etnicitet- eller könsaspekter. Det har inte funnits tid eller möjlighet att utveckla studien på det sätt som skulle krävas för att göra sådana urskiljningar.

3:3 Definitioner

Med begreppet *skapande verksamhet* menar jag olika former av kreativt arbete som utförs fysiskt. Det finns ett oändligt antal exempel, några är: måla, dansa, odla, baka, spela ett instrument, sjunga, rita, dreja, snickra. Man kan också föreställa sig en mer tankebetonad skapandeprocess som den författaren eller kompositören använder sig av, där skapandeprocessen främst sker i tanken. Denna typ av ”tankeskapande” har jag inte fördjupat mig i, se mina tankar kring detta i avsnittet *vidare forskning*.

Ordet *hälsa* används flitigt i min studie och influerad av Even Ruuds tankar om begreppet vill jag definiera hälsa som en subjektiv upplevelse av välmående och livskvalitet. Upplevelsen grundar sig på olika faktorer hos olika människor, men centralt är att ha kontroll över sin situation och uppleva att man har förmåga att kunna handla.

Begreppet *mening* används för att beskriva känslan av att ha en uppgift och en plats, känna hopp om framtiden, känna förståelse för det som sker omkring en och vilken del man har i det.

Begreppet *långtidsarbetslös* används i studien enligt AMS definition, vilken innebär att man är långtidsarbetslös om man som ungdom under 25 år varit utan arbete mer än 100 dagar, eller som äldre än 25 år varit utan arbete i minst 6 månader. Jag vill också klargöra att man inte räknas som arbetslös om man är saknar arbete men är sjukskriven, föräldraledig eller liknande. Jag har inte valt att använda termen *arbetsökande*, även om det klingar mer positivt och används regelbundet av Arbetsförmedlingen, eftersom fokus i studien ligger på individers upplevelser av och olika sätt att hantera arbetslöshet; att inte ha ett arbete. I studien finns ingen fokus på människors sätt eller förmåga att söka arbete.

4 Metod och tillvägagångssätt

4:1 Val av metod

Jag har valt att göra en kort sammanfattning kring metodteori, främst för att skapa en bakgrund som kan visa hur jag kom fram till valet av metod för just denna studien, men också för att underlätta teoriavsnittet för den läsare som inte är insatt i grundläggande vetenskaps- och metodteori.

Två olika synsätt

Grundfrågan inom vetenskapsteorin lyder förenklat *Kan vi över huvud taget veta någonting eller är alla så kallade sanningar relativa?* (Thurén 1991, sid. 10)

Svaret på frågan grundar sig i främst två synsätt; positivismen och hermeneutiken. Positivismen har sitt ursprung i naturvetenskaperna, och tanken där är att om man rensar bort allt som man tror sig veta (men inte egentligen vet) får man kvar en kärna av säker kunskap. Positivismen strävar hela tiden efter denna säkra kunskap, och man vill gärna kunna kvantifiera fakta och behandla dem statistiskt för att kunna dra generella slutsatser (a.a. sid. 14 ff.)

Hermeneutik betyder tolkningslära och den grundar sig i humanvetenskaperna, som ofta söker tolkningar av ett "förstående" slag (a.a. sid. 46). Andersen (1994, sid. 187) menar att hermeneutiken utvecklades för att skapa metoder att uppnå entydiga tolkningar av vad författaren

till en text avsett att kommunicera. Under 1800-talet utvecklades den hermeneutiska vetenskapsteorin till att handla om en gemensam metod för studier av mänskliga fenomen.

Metodteorin handlar enligt Hartman om att sammanlänka vetenskapsteorin med metodlära. I metodteorin lär vi oss allmänna regler för hur olika vetenskapliga undersökningar skall genomföras, regler som sedan i metodläran inom varje specialvetenskap konkretiseras till föreskrifter för hur en undersökning ska genomföras inom just den vetenskapen (Hartman 1998, sid. 14). Vilken metod man använder sig av beror mycket på vad för typ av frågeställning man vill ha svar på, men också vilken syn forskaren har på vad som är kunskap, om man har ett positivistiskt eller hermeneutiskt synsätt. Generellt kan man säga att om man vill ha svar på frågor av typen: "hur mycket" eller "hur många" behöver man en kvantitativ, mätbar metod som har hög grad av standardisering och struktur (a.a. sid. 205), det vill säga intervjuaren har i förväg bestämt vilka frågor som ska ställas och svarsalternativen är givna. Om man vill veta hur något är beskaffat eller är intresserad av människors livssituation kan man få svar på sina frågor genom att använda en kvalitativ metod för sin undersökning. Då ställer man mer öppna frågor och det är inte säkert att frågorna är helt bestämda av intervjuaren i förväg, utan avgränsningen kan mer handla om ett tema eller ett ämnesområde.

Lantz (1993, sid. 41) skriver att forskningsfrågor skiljer sig åt när det gäller deras precisering samt om de är ställda för att svara på frågor kring förståelse av ett fenomen eller om de syftar till att förklara hur olika begrepp är relaterade till varandra. På så sätt är forskningsfrågan starkt sammanknuten med frågor om hur undersökningen ska läggas upp och genomföras. Beroende på mängden förkunskap på området placeras forskningsfrågan någonstans på skalan deskription – hypotesprövning, där deskriptionen står för en fråga på ett föga utforskat område, samt hypotesprövningen för det motsatta. Undersökningens planering och uppläggning hamnar också någonstans på skalan utforskat område – experimentell undersökning, där det utforskat område står för ett relativt okänt område och det experimentella står för det välkända där man söker bekräftelser eller undantag för det som är känt sedan tidigare.

Kvalitativ forskning

Eftersom jag valt att utföra en kvalitativ studie vill jag nu utveckla vad som är utmärkande för, samt möjligheter och problem inom, kvalitativ forskning.

Som nyckelord för den kvalitativa forskningsintervjun nämner Kvale (1997, sid. 35) *livsvärld, mening, det kvalitativa, det deskriptiva, det specifika förutsättningsmedvetande, fokusering, mångtydighet, förändring, känslighet, mellanmännisklig situation* samt *positiv upplevelse*. Det handlar om att ”erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna fenomenens mening”.

Det mest grundläggande kännetecknet för kvalitativ forskning är önskan om att se eller uttrycka något ur någon annans (de studerades) perspektiv. Det innebär stora krav på empati hos forskaren, liksom en förmåga att äntra de referensramar personer finns i och använder sig av för att skapa mening i det som sker. I en och samma studie kan forskaren ställas inför olika gruppers skilda världsbilder och referensramar, vilket kan skapa svårigheter. Det är också viktigt för den som utför en kvalitativ studie att se händelser, personer och handlingar i deras sammanhang, deras kontext, för att kunna dra paralleller och slutsatser av empirin (Bryman 1997, sid. 77). Kvalitativa forskare uppmuntrar ett synsätt som innebär att man formulerar och prövar teorier parallellt med insamlingen av data. Det kan vara ett hinder om man har en stor och komplex teoretisk grund innan en kvalitativ undersökning startar, eftersom det då kan bli svårt för forskaren att se världen genom intervjupersonernas ögon, eller se eventuella oväntade aspekter som framkommer (a.a. sid. 99 & 105).

Bryman talar om två olika sätt för förhållandet mellan teori och empiri i en kvalitativ studie: När det gäller *analytisk induktion* kan man sammanfattningsvis säga att forskaren börjar med en preliminär definition av problemet och en hypotetisk förklaring av detsamma. Därefter genomförs undersökning av fall för att se om de stämmer överens med hypotesen. Om inte hypotesen stämmer kan man antingen omformulera den eller tydligare definiera problemet för att utesluta negativa fall. Om man stöter på negativa fall krävs ytterligare revidering och omformulering. När man inte längre stöter på några negativa fall kan man upprätta ett allmänt giltigt samband (a.a. sid. 100).

Ett annat sätt att se på förhållandet mellan teori och empiri är det som kallas *grounded theory*. Då studerar man fältmiljön och samlar in viss information i första steget. Man utvecklar kategorier som passar in på informationen och fortsätter samla in ytterligare empiri som placeras in i kategorierna tills forskaren är säker på kategoriernas relevans och tillräcklighet. Då menar man att kategorierna är *mättade*, vilket innebär att vidare sökande efter fall som passar i kategorierna är överflödigt. Därefter formulerar och specificerar forskaren kategorin så att det

är tydligt vad som innefattas av denna. Forskaren kan formulera samband mellan olika kategorier, och utveckla hypoteser för dem, samt beskriva de betingelser som gäller för dessa samband. Därefter studerar forskaren den ”teoretiska ram” som utvecklas, och de redan existerande teorier som är relevanta för det studerade området. Till sist kan forskaren försöka pröva de relationer som påvisas för att få en uppfattning om validiteten i de samband som formulerats (a.a. sid. 102).

4:2 Tillvägagångssätt

För att få svar på mina frågor har jag gjort en kvalitativ studie av explorativ karaktär, bestående av åtta halvstrukturerade intervjuer. I alla fall utom ett gjordes intervjuerna vid ett personligt möte. Den avvikande intervjun genomfördes per telefon eftersom det på grund av praktiska skäl var svårt att få till ett möte.

Jag har fokuserat på två verksamheter som arbetar med skapande för arbetslösa på två olika orter i södra Sverige. Jag har intervjuat arbetsledarna för att studera de tankar och teorier som de baserar sina verksamheter på. Intervjuer har också genomförts med fyra före detta deltagare, två från varje verksamhet. För att bredda min empiri har jag också gjort en intervju med representanter från Arbetsförmedlingens kontor på respektive ort. Intervjuguiden utformades och de hade jag som stöttning under intervjuerna. Den exakta utformningen av intervjuerna har varierat med situationen, alla frågor behövdes inte alltid ställas.

Fyra av de åtta intervjuerna spelades in med MP3-spelare. Intervjun som gjordes per telefon, spelades inte in på grund av tekniska hinder, intervjun med Arbetsförmedlingens representanter i B-stad spelades inte heller in eftersom de var fem stycken och transkriptionen hade varit svårhanterad om underlaget varit en ljudfil. Dessutom valde jag att inte spela in två av intervjuerna med deltagarna, eftersom jag uppfattade att en inspelning hade eventuellt gjort intervjun mindre givande. Under de fyra intervjuer som inte spelades in antecknade jag stödord och en mer detaljerad utskrift av hela intervjun gjordes efteråt.

Teoretisk anknytning och analys

Min modell för kopplingen mellan teori och empiri påminner om *grounded theory*, även om jag inte arbetat efter den modellen längs vägen. Eftersom jag ”bara” hade mina egna upplevelser att utgå från till att börja med, och det verkade som att ämnet *skapande* i kombination

med *vuxna arbetslösa* var i stort sett utforskat ämnesområde, började jag med att läsa in mig på en del konstnärliga terapiformer och vad forskning sa om skapande aktiviteter för barn. Därefter var jag osäker på vart jag skulle vända mig för ytterligare teoretisk anknytning, och jag valde därför att påbörja intervjuerna. Därefter har jag återvänt till litteraturen för att med hjälp av teorier på olika områden belysa mitt resultat. Jag har medvetet gjort valet att inte fördjupa mig i någon särskild teori, eftersom jag uppfattar att det skulle vara begränsande, då ämnets komplexa sammansättning kräver flera olika teoretiska utgångspunkter. Gången i arbetet speglas också tydligt i studiens slutliga disposition.

Transkription

Utskrifterna av intervjuerna (både de som gjorts från anteckningar och från ljudfil) har skett så fort som möjligt efter intervjun, oftast samma dag. Detta för att utskriften ska bli så korrekt som möjligt, eftersom intervjun fortfarande finns färsk i minnet. Några av intervjuerna blev oavsiktligt längre och mindre fokuserade än andra, de är fulla av diskussioner och funderingar som i och för sig är intressanta men inte alltid relevanta för studien. Vid transkriptionen av intervjuerna har jag använt mig av *meningskoncentrering* (Kvale 1997), vilket innebär att det intervjupersonerna säger formuleras mer koncist och den väsentliga innebörden i långa uttalanden kan formuleras om till några få ord.

Jag anger inte kortare pauser eller känslouttryck. Avvikelser från ämnet eller pauser av andra skäl anges med [...] i resultatet. Som ledstjärna har jag haft Kvales ord om att utskriften är en tolkning (a.a. sid. 154) och att det är bra att ha i åtanke hur intervjupersonerna själva skulle ha velat formulera sig i skrift (a.a. sid. 156). Citat anges exakt där uttalandet finns inspelat på ljudfil, och så korrekt som möjligt då det antecknats.

Resultatet har strukturerats i två huvudteman som behandlades i intervjuerna. Från början innehöll resultatet fyra teman, vilka var svåra att separera och inbördes till stor del hängdesamman. Därför slogs de fyra temana ihop till två, och de presenteras också så i studiens resultatkapitel.

- *Förhållandet mellan arbetslöshet och hälsa*
- *Förhållandet mellan skapande och hälsa samt verksamheternas arbete med skapande för långtidsarbetslösa*

4:3 Urval

Jag kom i kontakt med verksamhet A under hösten 2005, och gjorde ett inledande studiebesök i början av oktober. Verksamheten föreföll idealisk som utgångspunkt i studien eftersom den passade för mitt syfte. Eftersom verksamheten endast varit igång sedan i mars, och jag gärna ville bredda min empiri, sökte jag efter en liknande verksamhet och fann då Verksamhet B i B-stad.

Presentation av verksamheterna

Verksamhet A

Enligt arbetsledaren grundar sig verksamheten i en helhetsvision om en kulturell mötesplats. En del av deltagarna ingår i den del av verksamheten som kallas *kultur som rehabilitering* vilken riktar sig mot långtidssjukskrivna och långtidsarbetslösa, som kommit via försäkringskassan och Arbetsförmedlingen, samt arbetslösa försörjningsstödstagare som kommer via kommunen. Under dagarna utför man skapande verksamhet i olika grupper, trädgård/odling, mat/bröd, hantverk/slöjd, bild/berättelse och natur. Verksamheten består också av öppet hus för allmänheten två kvällar i veckan. Då är man välkommen att komma och prova på något av de olika områdena, eller om man har en egen idé kanske det också går att genomföra. Det händer också att man har musikkvällar eller introducerar i ett särskilt hantverk när det är öppet hus.

Verksamheten startade i mars 2005 och har grupper om ca 10 personer och varje person stannar i en eller två perioder om 8 veckor.

Verksamhet B

Detta är en kommunal verksamhet under socialförvaltningen i B-stad. Arbetsledaren berättar att det handlar om en praktisk hantverksinriktad verksamhet med inslag av kurser i livs- och karriärplanering, personlig vägledning och jobbsökarkurser. Man arbetar med konkreta hantverksinriktade uppgifter bland annat på uppdrag av kommunens tekniska förvaltning. Verksamheten har återkommande uppgifter som är intressanta och kreativa, där deltagarna får lära sig grunderna i ett hantverk. Deltagarna arbetar i arbetslag i de olika verkstäderna, exempelvis i snickeriet eller i smedjan. De som kommer till Verksamhet B med hjälp av

Arbetsförmedlingen ingår i aktivitetsgarantin¹, och de flesta stannar i verksamheten i ca 6 månader, men finns det behov kan man stanna i max ett år. Personalen består av handledare i de olika hantverken och arbetsledare, och man arbetar med ett lösningsfokuserat förhållnings-sätt.

Presentation av intervjupersonerna

De två arbetsledarna föreföll vara bra representanter för sina respektive verksamhet och jag har genomfört djupintervjuer med dem för att få en bild av deras arbete med skapande verksamhet för långtidsarbetslösa. I studien har jag valt att ge dem titeln arbetsledare.

När det gäller urvalet av deltagarna har jag bitt de två arbetsledarna att kontakta två deltagare var som avslutat sin tid i projektet. På Verksamhet A tog arbetsledaren kontakt med intervjupersonerna, om de var intresserade av att medverka i min studie lämnade han deras nummer till mig så att jag kunde ta en kontakt. På Verksamhet B tog jag själv den första kontakten med deltagarna efter att ha fått namn och telefonnummer från arbetsledaren.

Deltagarna spelar naturligtvis en självklar roll i båda verksamheterna och jag är intresserad av deras synvinkel när det gäller mina frågor om arbetslöshet och skapande, varför jag fann det lämpligt att intervjua fyra stycken. Ett krav var att deltagaren skulle ha avslutat sin tid i verksamheterna, eftersom jag ville att de skulle kunna se på sin tid i verksamheten med ett visst perspektiv. Jag var också nyfiken på vad som hände efter det att verksamheten avslutats. Självklart var det också ett krav att deltagaren kommit till sin respektive verksamhet via Arbetsförmedlingen och definieras som långtidsarbetslös.

De deltagare som intervjuades var

- två kvinnliga deltagare som avslutat sin period i Verksamhet A, där en person vid intervjun hade praktikplats på heltid, och den andra söker arbete eller praktikplats men har genom verksamheten skapat kontakter som gör att hon snart kommer att få inkomster från en hobby.

¹ ”Aktivitetsgarantin är arbetsmarknadspolitiska insatser på heltid för den som varit arbetslös under lång tid. Alla Arbetsförmedlingens program och tjänster kan utnyttjas inom ramen för aktivitetsgarantin, och insatserna är anpassade efter varje individs behov.” (Källa: <http://www.amv.se/rdfs.asp?A=61285&L=35>)

- Två manliga deltagare som avslutat sin period på Verksamhet B, en person har påbörjat en provanställning på heltid, och den andra har praktikplats inom sitt utbildningsområde, vilket förhoppningsvis kommer att leda till arbete.

Jag väljer att inte närmare presentera dessa fyra intervjupersoner för att minska risken för dem att bli identifierade. Även om de i studien kallas *deltagare* är samtliga före detta deltagare från verksamheterna.

Angående Arbetsförmedlingens representanter intervjuade jag först arbetsförmedlingschefen i A-stad, och sökte sedan motsvarande i B-stad, men det gick tyvärr inte att intervjua chefen och inte heller biträdande chefen. Till slut fick jag tillfälle att göra en gruppintervju med fem handläggare på Arbetsförmedlingen i B-stad, som alla handlägger ärenden inom aktivitetsgarantin och har kontakt med Verksamhet B. Anledningen till att jag valt att ta med representanter för Arbetsförmedlingen i studien är att jag hoppas att de kan tillföra bredd till min studie, och ge en bild av verksamhet A och B i förhållande till arbetsmarknaden och andra sysselsättningsprojekt.

4:4 Etiska överväganden

Innan intervjuerna påbörjades informerade jag intervjupersonen om undersökningens syfte, samt att han eller hon deltog frivilligt och hade möjlighet att avbryta intervjun när som helst.

Jag har i utskrift och analys avidentifierat de intervjupersoner som är före detta deltagare i de båda aktuella verksamheterna, vilket också intervjupersonerna informerades om innan intervjun. Jag har naturligtvis informerat dem om att jag fått deras namn och telefonnummer från de två arbetsledarna, vilket kan innebära en minskad anonymitet gentemot arbetsledarna.

Vid intervjuerna med arbetsledarna bestämdes att de skulle framträda med namn och verksamhet. De har också tills strax innan studiens färdigställande framträtt på detta vis i studien. Efter diskussion har jag dock valt att benämna städerna som A-stad och B-stad och verksamheterna som Verksamhet A och B, eftersom det inte är praxis att lämna ut denna typ av uppgifter. Namnen på arbetsledarna är också borttagna. Jag är medveten om att detta till viss del gör studien svårare att läsa, men jag har försökt minimera dessa svårigheter.

4:5 Metoddiskussion

Urval

De intervjupersoner som är före detta deltagare i de två projekten valdes ut av projektledarna i respektive verksamhet. Detta kan naturligtvis medföra en risk för att projektledarna medvetet eller omedvetet valde ut personer som de visste skulle tala fördelaktigt eller inte uttala sig negativt om verksamheten. Jag fann dock fördelarna överväga för denna urvalsmetod, dels av tidsmässiga skäl, det hade tagit mig mycket tid att själv få kontakt med personerna, dels tror jag att arbetsledarnas relation till deltagarna gör att de kanske blev mer positiva till att delta i studien.

Ytterligare intervjuer

När resultatet blev tematiserat och organiserat upplevde jag att resultatet hade blivit bättre om ytterligare intervjuer genomförts, för att fördjupa några frågeställningar som blev lite tunna vid framställningen av resultatet. Det fanns dock inte utrymme för denna typ av fördjupning utan funderingar kring detta återfinns under rubriken *vidare forskning*.

5 Resultat

När man läser resultatet är det viktigt att ha i åtanke att jag som forskare hela tiden tolkar det som sagts i intervjuerna. Som jag förklarat närmare i avsnittet *Transkription* har mina utskriftter skrivits med viss redigering och därefter har jag bearbetat materialet tematiskt.

Som jag tidigare nämnt är två teman centrala i studien:

- *Förhållandet mellan arbetslöshet och hälsa*
- *Förhållandet mellan skapande och hälsa samt verksamheternas arbete med skapande för långtidsarbetslösa*

5:1 Förhållandet mellan arbetslöshet och hälsa

Arbetsledarnas perspektiv

Arbetsledare B menar att arbetslöshet skapar en krissituation hos individen, som drabbas av dålig självkänsla efter tre-fyra månader utan arbete. Hon talar om deltagarna i verksamhet B

och säger att många beskriver sig själva som omöjliga, att de inte kan. De kanske är aggressiva eller deprimerade. Hon gör en tydlig koppling mellan arbetslöshet och ohälsa.

Arbetsledare B menar att det lätt bli så att man som arbetslös är väldigt uppfylld av problemen. Hon påpekar vid ett par tillfällen att det är viktigt med struktur för den arbetslöse, och det är något som man tillhandahåller i verksamhet B.

Hon tror inte på AMS modell att låta människor vara arbetslösa en tid innan man sätter in resurser. Hon menar att eftersom man befinner sig i en kris när man förlorat sitt arbete har alla individer olika behov, men insatserna ska sättas in omedelbart:

hjälp med CV-skrivning, hjälp med kartläggning, få lov att stanna upp eller vad det nu är, [...] inte låta det vänta och gripa in när folk är helt under isen, med en fyrkantig beskrivning.

Hon menar att det är viktigt att individen är i centrum och själv är med och formulerar den handlingsplan som ligger till grund för arbetet. Hon betonar individens eget engagemang, man måste vilja själv. Därför kommer alla på studiebesök innan de börjar, och ingen blir ”tvångsplacerad”.

Arbetsledare B menar att arbetslöshet i bästa fall kan innebära att man finner en ny riktning i livet. När man är arbetslös kan man få tillfälle och möjlighet att göra något nytt. Men tyvärr överskuggas lätt denna tanke av de skamkänslor som finns knutna till arbetslösheten. Arbetsförmedlingen hanterar inte denna skam, menar han.

Han är också kritisk till AMS hantering av de arbetslösa, och menar att det finns en stor möjlighet i att börja där människor står och med vad de känner, en möjlighet som Arbetsförmedlingen inte utnyttjar. Han menar att man är väldigt mån om att människor ska komma i arbete eller, att de ska utbildas. Men det är inte där problemet ligger, han menar att människor behöver något annat:

Vi skulle bli mycket starkare i vår nation om vi satsade på kultur i ordets rätta bemärkelse, inte det här med ”kulturell konsumtion”, lyssna på alla som kan, utan: – du kan själv!

Deltagarnas perspektiv

De fyra intervjupersonerna hade olika erfarenheter av arbetslöshet. De hade alla varit arbetslösa mellan två och sju år innan de med hjälp av Arbetsförmedlingen kom i kontakt med Verksamhet A respektive B. Deltagarna uttrycker sina olika tankar om arbetslöshetens konsekvenser såhär:

Dagarna går, stämplingsdagarna börjar ta slut, jag har hört att då kan de skicka iväg en på vad som helst sen och det vill jag inte.

De första åren var väldigt jobbiga, barnen bodde hemma och ekonomin var svår.

Man accepterar situationen till slut, och man vill att någon annan ska upptäcka en, att man behöver hjälp. Arbetsförmedlingen var inte aktiv, lyssnade inte. [...] Det är hopplöst att inte veta hur länge man ska vara arbetslös. Man bygger upp försvar [...] Man blir mästare på att dölja och försvara.

Jag har inte känt något stigma, något socialt stigma genom arbetslösheten. Arbetslösheten hade ju också fördelar för mig. Jag fick mer tid. Åtminstone var det så innan aktivitetsgarantin.

En person pekar på det han upplever haft störst betydelse för att det gått så bra för honom sedan han var i Verksamhet B:

Jag bestämde mig för att släppa försvaren då och ge det ett år.

Han beskriver sig själv innan verksamheten:

Man bestämde sig innan, 'den tror jag är så och så' på grund av rädsla. Och man stängde av vad folk sa och hur de var egentligen. Nu vet man att allt inte är svart och vitt.

Flera av deltagarna har tidigare varit i andra program under tiden som arbetslös. En person från A-stad upplevde Arbetsförmedlingens egen programverksamhet som en ren jakt på hur många jobb man hade sökt, vilket upplevdes som stressande:

De gick igenom hur det fungerade med Arbetsförmedlingen, vad de kan göra, och så skulle vi söka jobb på fem ställen i veckan. Hade man inte gjort det fick man söka fler till nästa vecka. Det var ingen positiv atmosfär, det känns som att man kan det där.

Deltagarna ombads placera ut sig på en skala mellan 1 och 10, skalan handlade om deras allmänna mående och självförtroende. Samtliga deltagare upplever att de mår bättre idag än de gjorde innan de började på sin respektive verksamhet. Två deltagare, en från respektive verksamhet gör tydliga kopplingar mellan sitt ökade självförtroende och välmående till verksamheterna, medan person nummer tre hänvisar till att hennes sociala situation i övrigt har förbättrats stort och person nummer fyra menar att den lilla ökning som skett av hans totalt sett ganska goda hälsa inte direkt haft med verksamheten att göra.

Sambandet mellan nuvarande sysselsättning och välmående ser ut enligt följande:

- Person nummer 1 (Verksamhet A): Söker praktik och arbete. Upplever sig idag vara på 8, tidigare 3.
- Person nummer 3 (Verksamhet B): Har anställning. Upplever sig nu vara på 7 på skalan, tidigare 5.
- Person nummer 2 (Verksamhet A): Har praktikplats. Kan inte svara exakt men menar att hon mår bättre idag än innan verksamheten.
- Person nummer 4 (Verksamhet B): Har praktikplats. Befinner sig idag på 8, tidigare 7.

Arbetsförmedlingens perspektiv

En handläggare på Arbetsförmedlingen i B-stad talar om att arbetslöshet kan leda till att man mår dåligt, man kan bli deprimerad eller få värk, självkänslan bryts snabbt ner när man blir arbetslös, och det kan bli så att man lätt hittar hinder för att ta ett arbete.

En handläggare talar om att det kan vara bra för individen att träffa andra i samma situation genom exempelvis arbetslöshetsföreningar, men en stark identitet som arbetslös kan också vara negativ:

Det kan bli viktigt att ingå i den gruppen och det kan bli svårare att bryta sig loss från den gemenskapen för att inte längre vara arbetslös

En annan uttrycker sig såhär på samma tema:

Man kan få en skev självbild om man inte är i något och man är mycket ensam. Man har inget att referera till utan man kan få en överdrivet positiv eller negativ självbild som inte motsvarar verkligheten

Vid Arbetsförmedlingen i A-stad talar man också om att man kan drabbas av depression och "gå ner sig" om man är arbetslös.

Arbetsförmedlingens representanter är överens om att man använder sig av sådana insatser som har självstärkande inslag. Om man har en sökande som upplever stor brist på mening är det viktigt att det projekt man hänvisar till inte bara är teoretiskt och ägnar sig åt att söka arbete vid en dator hela dagarna. På Arbetsförmedlingen i B-stad talar man om motiverande samtal som ett verktyg för den enskilda handläggaren att stödja individen.

Men det finns en gräns för vad som är handläggarens arbetsuppgifter:

Det är viktigt att komma ihåg att vi inte är terapeuter. Om meningslösheten är väldigt stor är det andra aktörer som ska in, exempelvis sjukvård eller socialtjänst.

Arbetsförmedlingen i A-stad talar om olika projekt och program

En gruppaktivitet för de som gått länge arbetslösa, som vi kallar för Jobba, då träffas man 8-9 veckor en gång i veckan. Bara det att vi sätter personalresurser, minst två stycken handläggare träffar en grupp på 8-10 stycken samtidigt, ge dem uppmärksamhet är ju i sig jagstärkan-

de. [...] det gäller att peppa då och uppmuntra, vi ska visa på möjligheter och inte på det som är omöjligt.

Man talar också om att i praktiken får den arbetssökande vara ifred och söka arbete i en till tre månader, beroende på belastningen för handläggarna. Det är rimligt att man får några månader på sig att söka arbete inom sitt eget område innan man får anvisningar på andra typer av arbeten. Hon påpekar dock att det ligger ett stort ansvar på individen att själv meddela när man behöver särskilt stöd:

Du får själv signalera att ”jag behöver mer stöd och hjälp”. [...] Vi satsar ju mer, både personalresurser och åtgärdsmedel på dem som har varit längre arbetslösa eller på de personer som signalerar tidigt eller där vi ser att här behöver vi gå in med extra stöd och hjälp.

5:2 Förhållandet mellan skapande och hälsa

samt verksamheternas arbete med skapande för långtidsarbetslösa

Arbetsledarnas perspektiv

Det är tydligt att de båda arbetsledarna har funderat mycket över sambandet mellan skapande och hälsa. Arbetsledaren på Verksamhet A säger på tal om människans självläkande krafter, de som märks när man skär sig och såret läker av sig självt, att:

Det är precis samma krafter som är verksamma när du är i det här fältet av pröva, skapa, forska, ha en idé, och försöka liksom gå igång, såhär, och gör någonting. [...] Tanke och händer förbinds i ett skapande, och du hamnar i ett mittenrike, ett mittenområde som är känslan, egentligen, hjärtat. [...] När tanke och händer förbinds i ett skapande, då får vi med mitten... det här som omdömeskunskap [...] vi får ett bättre omdöme, vi blir snälla liksom, vi blir inte så hatiska och elaka.

Om man aktiverar och stimulerar de estetiska och skapande funktionerna ger det en känsla av sammanhang, det är meningsskapande och skapar välmående, säger arbetsledare A.

Arbetsledaren på verksamhet B hänvisar till psykoanalytikern Winnicott när hon talar om något som liknar det mittenrike Daniel talar om ovan:

Han har skrivit mycket om det transcendenta området, det vill säga det mellan den inre och yttre världen att där är ett mellanområde som han pratar om, ett skapande område, psykologiskt i oss alla. Det är där barnen går in och leker.

Hon talar om platser för lek. Hon menar att när man hamnar i en kris är det viktigt att hitta tillbaka till platsen för leken. Inspirerad av Winnicotts teorier talar hon om att skapandet kan reorganisera och skapa nya perspektiv. Hon säger att hon märker på deltagarna att de mår bättre och har mindre spänningar när de arbetar med skapande.

Arbetsledare A talar om att man blir som ett barn igen när man skapar, man prövar, forskar och utgår från sig själv. Men han är kritisk till hur skolan förhåller sig till barns skapande. Han menar att skolan lär barnen att de inte kan, och det följer med upp i vuxen ålder. Tvärtom är det viktigt att poängtera att det inte handlar om att prestera eller att det *ska bli* någonting, det viktiga är processen och skapandet.

Båda arbetsledarna talar om att det är begränsande att bara sitta och samtala om problem. Arbetsledare B:

Att använda bilden och formen är ett annat sätt, istället för bara tankar och teorier, det är väldigt begränsande egentligen att bara sitta och samtala om problemet, om saker - gör dem istället!

De betonar också vikten av att skapande och reflektion är integrerat. Arbetsledare A beskriver vad som händer när man håller på med handfasta kulturella aktiviteter:

När man gör det, då kommer man att tänka på saker. Och ifall man har lyckats med att skapa en trygg miljö [...] då kommer också biografien upp [...] och det blir bättre samtal.

När det gäller hur man lagt upp sitt arbete och vad man har för tankar som står till grund för verksamheterna skiljer sig de båda verksamheterna åt; Verksamhet B är en kommunal verksamhet som regelbundet får kreativa arbetsuppgifter från bland annat kommunens tekniska förvaltning. Uppgifterna innebär att man får lära sig grunderna i ett hantverk, inklusive materiallära och kanske andra teoretiska kunskaper för att kunna utföra hantverket. Arbetsledaren talar om att det vara viktigt att få göra något roligt, något kreativt och skapande, om man befinner sig i en sorgprocess som det kan innebära att förlora sitt arbete. Men i de handlingsplaner som upprättas med individen finns alltid ett mål som innebär arbete, studier eller praktik. Hon menar att det viktigaste är att det blir en skillnad för individen efter att de varit på i verksamheten:

Det ska vara en skillnad mot när man kom. Alla ska gå härifrån med en konkret handlingsplan som är realistisk. Det måste finnas en planering som har en riktning mot arbete, praktik eller utbildning.

Verksamhet A är en fristående verksamhet. På deras hemsida kan man läsa att huvudman för verksamheten är Studieförbundet Småland-Gotland. Arbetsledaren talar om att när det gäller långtidsarbetslösa handlar det om den del av verksamheten som kallas *kultur som rehabilitering*, där man kan ägna sig åt trädgård/odling, mat/bröd, hantverk/slöjd, bild/ berättelse eller natur. Han menar att alla människor är antingen tankemänniskor eller viljemänniskor, alla har en betoning på det ena eller andra, utmaningen ligger i att utveckla den andra sidan, för att man ska känna sig hel. Målet med verksamheten är individuellt, kanske ska man studera, praktisera, arbetspröva eller börja ett arbete, men det viktiga är att man får möjlighet att lära känna sig själv, bli inspirerad och utveckla sina skapande sidor.

Vi jobbar med betingelser runt omkring, skapa förutsättningar, ordna med material, rummet, det finns tid, det finns handledare. Och har du då en egen idé på de här områdena och kanske även som går utanför det, så går det att lösa på stället.

Han menar att det är indirekt yrkesrelaterad verksamhet, genom att människor får en relation till eget skapande leder det till ökad anställningsbarhet.

Det är ju ingen undervisning här på det sättet. [...] Det klart man kan dela med sig, det finns ju konstnärlig och hantverkande personal, man det är inte den pedagogiken att man har lektioner och lär ut det här, utan det är att ge var och en redskap för att kunna uttrycka vad de har i händerna, där de tappat sitt självförtroende allra mest ibland.

Genom att man följer den röda tråd som finns genom människors liv kan rehabilitering bli effektiv, då finner man att svaren på allt finns inom varje person, och har man då förtroende för dessa människors egen kraft och förmåga så ordnar det sig, menar arbetsledare A.

Arbetsledaren för verksamhet B ser det som en av de viktigaste uppgifterna att ge folk ett bra bemötande, att hjälpa dem in i projektgrupper och arbetslag där de utökar sitt sociala nätverk.

Det gör något med människor att vara med i en projektgrupp som skapar en installation.

I verksamhet A betonar man *mötet* som något av det viktigaste i arbetet att bryta en lång tid av arbetslöshet. Den vision som ligger till grund för verksamheten handlar till stor del om att man vill skapa en mötesplats. Arbetsledaren säger att vår tid präglas av en hög medvetenhet och en stor individcentrering vilket gör att de antisociala drifterna är starka. Därför är det enligt honom idag extra viktigt med mötesplatser så att folk kan komma samman. Möten gör att man bryter en isolering som många upplever under arbetslösheten. Enligt honom behöver en mötesplats av idag ett deltagande moment, när man gör något tillsammans kan man komma till ett möte och lära känna varandra.

Om man sysslar med sina händer och kommer till en relation till eget skapande och man blir inspirerad till det här, då blir mötena bättre, då blir samtalen bättre, och då har vi så att säga skapat framtid, för det är i mötena som framtid skapas.

Det är enligt arbetsledare A viktigt att sammanföra grupper och personer, inte dela upp människor i olika kategorier och behandla dem separat. Unga och gamla, sjuka och friska, arbetande och arbetslösa, vi mår bra av att umgås med varandra. Det kan lätt bli ett stigma i

att tillhöra en viss grupp. Han betonar också att det är allas ansvar att man hittar till möten och samarbete.

Deltagarnas perspektiv

En deltagare fick i verksamhet A för första gången prova att uttrycka sig med lera. Hon beskriver sina känslor vid det tillfället:

Jag hade inte slappnat av på fyra år men allt bara kopplades bort och det var bara leran som gällde.

De två deltagarna från verksamhet A är positiva till verksamheterna.

Det är ett underbart ställe, otrolig miljö, lugn, inga höjda röster, en sammansvetsad grupp. Från första timmen kände jag – wow! Jag har alltid varit intresserad av hantverk, vi fick nosa på så mycket, lera, akvarell, tusch.

Jag gjorde allt möjligt, jag lärde mig att till exempel tälja i trä, odling, handarbete [...] laga mat, städa, tvätta. Det var väldigt lärorikt.

En av deltagarna från verksamhet A talar mycket om att viljan att skapa och göra en förändring måste komma inifrån individen, annars får inte verksamheten några långsiktiga effekter för personen.

Jag var verkligen rätt person att vara på där, när jag började där var det inget nytt för mig. Jag har skapat under många år, jag tror på det och jag vet att det hjälper.

Deltagare från verksamhet B:

Efter ett tag kommer man på att man kan saker. Det är ganska mediterande det där, och det är själva görandet som är viktigt. Där fick man chans och tid att göra saker utan att någon tittade och sa att det blev

fel. [...] Jag tror att det hjälpt mycket. Självförtroendet har växt, man märkte inte hur dåligt det var innan.

En deltagare angående anställningen som väntar:

Jag fixade den själv, självförtroendet har växt och det var kanske det som gjorde att jag fick det.

En kvinna angående hur skapandet hjälpt henne under arbetslösheten:

Jag kunde med min skapande kraft klara mig väldigt bra, tycker jag. Väldigt tidigt lärde jag mig att sysselsätta mig, jag måste hela tiden göra något med händerna.

En av de intervjuade deltagarna från verksamhet B menar att det inte var några problem för den som inte ville göra något att sitta still en hel dag. Han menar att det påminde om slöjdverksamhet, att uttalanden från anställda kunde göra att han kände sig som en skolpojke. Han har en praktikplats nu, men har ordnat den utan hjälp från verksamheten.

Den andra intervjupersonen menar att den kritik som fanns mot verksamheten mest hade att göra med attityder hos deltagarna och att de har kvar sitt försvar. De egna erfarenheterna är mest positiva:

Där finns struktur, man skärper sig. När man går hemma tänker man att ”det där kan jag lika gärna göra i morgon” men där fick man tänka att gör jag inte detta nu så funkar det inte.

En deltagare från verksamhet A uttrycker sin förundran över verksamheten som mötesplats:

Konstigt att det var så många olika människor, olika ålder och bakgrund, men man blir som en familj ändå.

En deltagare från verksamhet B menar att man blir ganska inbunden som arbetslös och man har en inre bild av hur människor ser på en.

Man blir liksom trött på att lyssna bara på sig själv, då var det skönt att träffa lite folk, och vi hade bra gemenskap i den gruppen jag jobbade i.

Arbetsförmedlingens perspektiv

Arbetsförmedlingen i A-stad menar i diskussion kring förhållandet mellan teori och praktik:

Ibland kan det vara överteoretiserat, för att man ska vara hel kanske det behövs både och.

Angående verksamhet A:

det är mer för att komma igång, stärka individen medan vi jobbar med att hitta en annan lösning, eller medan man gör en utredning kring fysisk förmåga exempelvis.

I B-stad uttrycker en handläggare att hon är tveksam till den skapande delen av verksamheten, exempelvis silversmide. Hon menar att det säkert kan vara roligt, men det är bättre när det handlar om arbetsuppgifter som mer påminner om de jobb som finns representerade på arbetsmarknaden, exempelvis lokalvård eller fastighetsskötsel. En annan handläggare påpekar att det kan vara stärkande att få arbeta med att skapa något som blir fint, även om det inte har någon tydlig anknytning till ett ”riktigt” arbete.

En handläggare poängterar att oavsett vilken verksamhet en arbetslös person deltar i är det viktigt att träffa andra och ingå i en gemenskap.

I A-stad betonar man att ”det där emellan” när man pausar och fikar också är viktigt, och tillsammans har man ju i gruppen ett stort nätverk.

6 Anknytning till tidigare forskning

6:1 Förhållandet mellan arbetslöshet och hälsa

Hammarström (1996, sid. 17 ff.) beskriver olika teoretiska modeller som försöker förklara förhållandet mellan arbetslöshet och hälsa, där den äldsta förklaringen handlar om att arbetslöshet medför fattigdom. Bristen på mat, bostad och kläder medförde ökad risk för smittspridning och sämre motståndskraft hos de arbetslösa och deras familjer. Denna modell finns kvar, trots att man som arbetslös inte svälter i dagens västvärld. Fortfarande innebär arbetslöshet en sämre ekonomi, som kan innebära psykologisk påfrestning och sänkt materiell standard. En annan teori är stressteorin som har sin grund i hur kroppen reagerar fysiskt i samband med yttre påfrestningar, exempelvis i farofyllda situationer. Teorin menar att arbetslöshet eller hot om detsamma kan utlösa en kroppslig stressreaktion, vilket kan medföra ändrade beteenden, exempelvis rökning, och fysiologiska reaktioner med ökad mängd stresshormoner och risk för höjt blodtryck. Dessa ökade nivåer blir inte normala igen förrän arbetslösheten är bruten, skriver Hammarström och hänvisar till studier av bland andra Cobb & Kasl från 1977 som bekräftar denna teori. Ytterligare en typ av teorier som försöker förklara hur sambandet mellan arbetslöshet och hälsa ser ut utgår från socialpsykologin. Där menar man att arbetet har en central plats i våra liv, det innebär inte bara att man får det bättre ekonomiskt, utan också exempelvis struktur på dagen, sociala kontakter, ökad personlig status och en identitet, med mera. Vid arbetslöshet riskerar man att dessa faktorer utvecklas negativt, alltså att man förlorar dagsstrukturen, sina sociala kontakter och sin status och identitet. Om man kan uppfylla dessa behov trots sin arbetslöshet, mår man bättre, menar Hammarström (a.a.) och hänvisar till Miles, 1983.

Konsekvenser för den psykiska och kroppsliga hälsan

Hammarström visar i sin studie ett tydligt samband på att risken för nervösa och depressiva besvär ökar ju längre tid man varit arbetslös. Vid intervjuer med 21-åringar visar sig den psykiska hälsan vara relativt jämn mellan de som studerar, arbetar och har arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Avvikande är gruppen som saknar arbete, där hälsan är sämst. Intervjuresultatet visar att via bristande kontroll, dålig ekonomi, nedvärderande attityder och stress uppkommer psykiska besvär (a.a. sid. 143-146).

I studien jämfördes en grupp ungdomar som var arbetslösa med en grupp som hade arbete. De arbetslösa uppgav i intervjuerna många förklaringar till på vilket sätt arbetslöshet kunde på-

verka den fysiska hälsan negativt; bland annat nämns passivitet, sömnlöshet, försämrat självförtroende, nedstämdhet, stämplingseffekt, stress, viktuppgång etc. För flera av dessa mekanismer kan man dra paralleller till psykologiska reaktioner, och flera av dem samspelar på så sätt att det exempelvis är lätt att man drabbas av sömnlöshet om man är stressad (a.a. sid. 165). Hammarström menar dock att bland de arbetslösa finns ingen överrepresentation av långvarigt sjuka. De kroppsliga besvär som ökar mest vid arbetslöshet är hudutslag, andfåddhet, ryggvärk, värk i händer, avmagring, dålig aptit, yrsel, magvärk, magkatarr sam underlivsbesvär (a.a. sid. 175 f.)

En enkätstudie gjordes av Stockholms läns landsting 1994 och följdes upp av ytterligare en som riktade sig till samma personer 1998. Studien visar att den psykiska hälsan varierar beroende på vilken position man har på arbetsmarknaden. De utan arbete upplevde större psykisk ohälsa än de med arbete, då man jämförde svar från samma år. Bland de som mellan 1994 och 1998 gick från arbete till arbetslöshet blev psykisk ohälsa vanligare. De som gick i motsatt riktning upplevde att ohälsan minskade. Även bland gruppen som hade arbete vid båda tillfällena ökade den psykiska ohälsan något (Lundberg 2000, artikel sid. 303-321).

Hammarström (a.a. 204 f.) skriver att ett återkommande tema i intervjuerna med flickorna i hennes studie var deras tendens att bli folkskygga och isolera sig i hemmet. Hon hänvisar till Bech-Jørgensen (1994) när hon förklarar de olika faserna av hemmets betydelse för unga arbetslösa mödrar; först är hemmet en tillflykt, för att övergå till att kännas instängt och slutligen kännas som ett fängelse. Man kan se sådana tendenser även bland hennes intervju personer, trots att de inte har barn, menar Hammarström.

Hög arbetslöshet verkar leda till större risk för personer med hög sjukfrånvaro att bli förtidspensionerade, och fram till 1991 kunde arbetsmarknaden vara ett skäl till att bevilja förtidspension, skriver Lidwall och Skogman-Thoursie (2000, sid. 115)

Arbetslösheten har dock en positiv signifikant betydelse även under 1990-talet. En möjlig förklaring till detta är att risken för att bli arbetslös har medfört en ökad benägenhet att söka förtidspension för att trygga framtida inkomster. En annan förklaring är att hälsan försämras vid arbetslöshet och att en högre arbetslöshet på så sätt bidrar

till att förklara antalet nybeviljade förtidspensioner under 1990-talet (a.a. sid. 116) .

Rantakeisu (2002, sid. 63) hänvisar till Ezzy (1993) när hon skriver att arbetslöshet är en process som innebär att individen går från att ha ett arbete till att vara arbetslös, eller tvärtom. Människans identitet behöver ständig bekräftelse, och hon arbetar på olika sätt med att försöka skapa en stabil och pålitlig identitet. Arbetslöshet kan bli en störning i detta arbete. Psykisk ohälsa kan enligt Ezzy ses som ett misslyckande med att finna mening i tillvaron.

KASAM-begreppet

Aaron Antonovsky grundade begreppet Känsla av sammanhang (KASAM) i sin bok *Health, Stress and Coping* som kom ut 1979. I boken *Hälsans mysterium* (1987, sid. 43 ff.) utvecklar han sina tankar och skriver att han efter ett antal ostrukturerade intervjuer med personer som genomgått svåra trauman och bedömts klara av detta bra definierade tre huvudsakliga teman bland de som bedömdes ha stark KASAM. De tre temana var begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet.

- *Begriplighet* står för om man upplever yttre och inre stimuli som logiska, sammanhängande, strukturerade och tydliga.
- *Hanterbarhet* handlar om i vilken grad man upplever att ”resurser står till ens förfogande” (a.a. sid. 45), resurser som hjälper en att hantera de krav som ställs. Med *står till ens förfogande* menar författaren resurser som är under kontroll av en själv eller människor man litar på.
- *Meningsfullhet* innebär att det finns saker man är engagerad i och som betyder mycket, samt att livet har en känslomässig innebörd.

Författaren menar att människor inte behöver känna att allting i livet är begripligt, hanterbart och meningsfullt för att uppleva stark KASAM. Det avgörande är om det finns områden i livet som personen själv finner viktiga. Om de inte finns är det enligt Antonovsky osannolikt att personen har en stark KASAM, men om de finns handlar det om huruvida dessa områden upplevs som begripliga hanterbara och meningsfulla. (a.a. sid. 50 f.)

I en artikel av Bergsten (1998, sid. 54-66) diskuteras begreppet KASAM utifrån en studie av barns och vuxnas hälsa i unga barnfamiljer. Vid två intervjuer med 18 månaders mellanrum fick intervjupersonerna svara på frågor. Över hälften av kvinnorna förändrade sina svar så att

de bytte till en högre eller lägre grupp enligt författarnas klassificering (grupperna var: stabilt positiv, ambivalent positiv, ambivalent negativ och stabilt negativ KASAM). Av 15 kvinnor som bytt grupp kan jag utläsa att 11 har en förändrad livssituation som starkt påverkas av att de har eller saknar arbete.

Makt över sin situation

Att inte ha kontroll och bli ”behandlad”, kan bli en konsekvens av en medicinsk kultur där expertisen står suverän med lösningar på allt, menar Ruud (2002 sid. 47). Tvärtom är det viktigt att om vi siktar mot att människor själva ska förvalta sig själv och sitt liv också öka känslan av handlingsmöjligheter, att vara ansvarig för sina egna val och handlingar.

Den som saknar arbete men vill arbeta och därför söker utan att få något, saknar till stor del kontroll över sin egen situation, skriver Hammarström, som skriver främst utifrån situationen för arbetslösa ungdomar. Att inte ha kontroll kan leda till passivitet, negativ självuppfattning, dåligt självförtroende och depression. Risken för psykiska problem i samband med bristande kontrollkänsla är störst om man vid flera tillfällen misslyckats med att skaffa sig inflytande, skuldbelägger sig själv och har en negativ bild av framtiden (Hammarström, 1996 sid. 21).

Ett annat begrepp på temat är det som kallas kontroll-lokus (locus of control). Det handlar enligt Hammarström om på vilket sätt en individ ser möjligheten att påverka och kontrollera sin situation. En person med internt kontroll-lokus ser sin egen makt att påverka sin situation, medan någon med externt kontroll-lokus lägger makten utanför sig själv, man kan själv inte göra något åt sin situation. De arbetslösa som har internt kontroll-lokus bedöms lättare kunna ta sig ur arbetslösheten, då de känner att de själva har makten. De arbetslösa med externt kontroll-lokus har dock svårare att se de möjligheter som skulle uppstå om man själv tog kontrollen, och därför förmodas de ha svårare att ta sig ur arbetslösheten. Hammarström påpekar dock att forskningen är oenig och därför finns inga belägg för denna teori. I sin egen studie kring arbetslösa ungdomar kan hon dock se att de som lägger skulden på sin arbetslöshet på sig själva har svårare att ta sig ur arbetslösheten, än de som är engagerade mot arbetslösheten i samhället (a.a, sid. 199).

Nordenfelt (1991, sid. 81 ff.) menar att en individs handlingsförmåga är central faktor för om hon upplever välbefinnande eller ej. Någon som inte har makt att förverkliga sina personliga

mål kan enligt författaren sägas ha bristande hälsa. Hennes oförmåga till handling kan dock kompenseras i vård och omsorg, så att hennes vitala mål ändå kan uppnås.

Skam

Om en arbetslös individ upplever nedvärderande attityder som en följd av sin arbetslöshet påverkar detta hennes hälsa negativt, menar Rantakeisu (2002, sid 69 f.). Samma sak gäller om man upplever ekonomisk påfrestning. Sambandet förstärks om man erfar båda dessa faktorer, vilket påvisas genom att de arbetslösa som har störst ekonomisk påfrestning och samtidigt lever i en miljö där de är utsatta för en hög grad av skamgörande erfarenheter har sämst hälsostatus.

De rapporterar i större utsträckning än andra arbetslösa försämrad hälsa, förändrade negativa levnadsvanor, att de gör färre saker på fritiden, ser mörkare på framtiden och har försämrat självförtroende.
(a.a. sid 69)

Motsatt gäller de arbetslösa som inte upplever stor ekonomisk påfrestning och har lägre grad av skamgörande erfarenheter. (a.a.)

Jönssons (2003, sid. 35) studie visar liknande resultat; en del arbetslösa har erfarenhet av nedvärderande attityder som de upplever har med arbetslösheten att göra. Den svåra ekonomiska situation som kan uppstå på grund av att man saknar arbete är också skamgörande, då man exempelvis behöver söka socialbidrag. Jönsson påpekar att det inte är lika skamfyllt att ha ersättning från a-kassan som att inkomsten kommer i form av socialbidrag. Dessutom är skammen intimt förknippad med dåligt självförtroende, enligt Jönssons studie. Det är särskilt jobbigt att vara i beroendeställning, att inte kunna klara sig själv.

6:2 Förhållandet mellan skapande och hälsa

Kultur för hälsan och livskvaliteten

I en studie intervjuades 12 000 svenskar årligen om sina kulturvanor, de fick svara på frågor som exempelvis handlade om läsvanor, musicerande och biobesök. Det visade sig att efter att man tagit hänsyn till faktorer som exempelvis ålder, kön, långvarig sjukdom och utbildning

att den enda faktor som tydligt visade samband med livslängden, var mängden kulturell konsumtion. (Bygren 1996, artikel sid. 131-137)

Musikantropologer som studerar människans sätt att använda musik kan betona musikens roll när det kommer till att skapa samhörighet inom grupper, gemenskapskänsla och utveckling av delade värden, menar Ruud. Musicerande förändrar våra sociala rum, det ger gemenskap gentemot andra musicerande, men visar samtidigt avståndstagande mot dem som finns utanför gruppen. Just när det handlar om musik menar Ruud (2002) att musiken innehåller en dimension utöver andra traditionellt estetiska ämnen, nämligen musikens möjligheter till kommunikation och interaktion (sid. 117-118).

Nationella folkhälsokommittén talar i sitt slutbetänkande (Hälsa på lika villkor, SOU 200:91, sid. 70) om att en individ som känner sig behövd, upplever kontroll över sin situation och känner meningsfullhet i tillvaron har lättare för att hålla god hälsa, än någon som är ensam och inte ser sig själv som del av ett större sammanhang. Man har tagit fram sex övergripande riktlinjer för folkhälsoarbetet (direkt ur a.a. sid. 13. Se även sid. 71 ff.):

1. Stärk det sociala kapitalet

Med socialt kapital avses både den gemenskap som finns mellan medborgarna i närmiljön, och de villkor som i stort främjar ett solidariskt samhälle, som att stora inkomstklyftor och olikheter i levnadsvillkor måste motverkas.

2. Utveckla goda uppväxtvillkor

Hälsan grundläggs under barndomen. För att alla barn och ungdomar skall få likvärdiga uppväxtvillkor är det viktigt att samhället stödjer föräldraskapet och det sociala nätverk som omger barnet.

3. Förbättra villkoren i arbetslivet

Det goda arbetslivet är en förutsättning för hälsan. Det betyder att samhället bör sträva efter hög sysselsättning, en god psykisk och fysisk arbetsmiljö och att utslagning och diskriminering bekämpas.

4. Skapa en god fysisk miljö

Rent vatten, avlopp, ren luft och en giftfri miljö är nödvändigt för en god hälsa. Olika produkters inverkan på hälsan måste uppmärksammas. Miljön i form av naturen och rekreationsmöjligheter har en viktig inverkan på människors möjligheter till återhämtning.

5. Stimulera hälsofrämjande levnadsvanor

Människors levnadsvanor kan påverkas genom att stärka individen till att göra bra val. Samhället bör påverka de miljöer där ohälsosamma levnadsvanor skapas. Av solidaritet med dem som är särskilt sårbara måste vissa restriktioner när det gäller tillgång till t.ex. alkohol och tobak finnas.

6. Utveckla en god infrastruktur för hälsofrågor

Samhällets stödsystem för främjande av en god hälsa är väsentligt. Det är viktigt att staten, landstingen och kommunerna utvecklar det hälsofrämjande arbetet. Ett särskilt ansvar har hälso- och sjukvården.

Lekens roll

Winnicott (1995, s 36) menar att människan ständigt arbetar med att förbinda den yttre och inre verkligheten. Mellan dessa verkligheter finns ett upplevelseområde som utgör en central del av barnets upplevelser.

Detta område bibehålls hela livet igenom i det intensiva upplevande som hör samman med konst och religion, ett fantasifullt sätt att leva och skapande vetenskapligt arbete. (a.a. sid. 40)

I detta *potentiella rum* sker och utvecklas leken, och författaren ställer det i kontrast till den yttre och inre verkligheten. Leken hör ihop med hälsan på olika sätt, bland annat främjar den barnets utveckling, leder till grupprelationer och tränar barnet i kommunikation (a.a. sid. 77). Författaren påpekar att hans tankar om barns lekande kan tillämpas även på vuxna (a.a. sid. 74 f.). I leken är barn och vuxna fria att vara kreativa, kanske är leken det enda platsen där detta kan ske. Det finns enligt författaren samband mellan kreativiteten och sökandet efter sig själv; för att kunna finna sig själv måste individen vara kreativ och det är bara i leken som man kan vara kreativ och använda hela sin personlighet (a.a. sid. 94-95). Kreativa sinnesintryck är det

som mer än något annat ger en känsla av att livet är värt att leva. Motsatsen är en känsla av att ingenting spelar någon roll, eftergivenhet och att man måste anpassa sig efter omvärlden (a.a. sid. 110).

Författaren påpekar att det är viktigt att skilja mellan kreativitet och konst, även om resultatet av kreativitet kan vara något som betraktas som ett konstverk. Kreativiteten är generell och hör ihop med att vara levande, individens sätt att förhålla sig till den yttre världen (a.a. sid. 114).

Självförtroende

Barn ”kladdar på”. De har inga mallar, inga ramar när de börjar strukturera upp världen med kritan i handen. Ramarna kommer sedan och en dag lägger de ifrån sig kritorna därför att det inte ser ”rätt” ut. Deras estetik har blivit oestetisk. (Keffel 2004, sid. 79)

Med ovanstående rader vill Keffel tala om det svåra i att som lärare försöka återskapa tillit till det egna uttrycket, den egna tolkningen av världen i bild eller annan form (a.a. sid. 79).

Sjöman (2004, sid. 47) menar att hantverket upplevs särskilt utvecklande för individen eftersom det i sin konkreta form tydligt visar framsteg och lärande. Man får genast känslan ”jag kan”, vilket ger stor tillfredsställelse. Hantverket stärker självkänslan eftersom det tillåter personen att finna sin handlingskraft, vilken också blir bekräftad i ett konkret föremål som växer fram.

Konst kan tillföra gruppkänsla, att i en grupp kunna identifiera sig med andra människor där man tillhör samma grupp ger en känsla av bekräftelse, trygghet och funktion. Lika väl kan den som är aktiv i skapandeprocessen, och även till viss del den som har en mer passiv roll som åskådare eller åhörare, i konsten hitta ett verktyg att uttrycka sig och bygga upp en identitet menar Ottebring (1997, artikel sid. 119-123).

Möten

Flera författare nämner mötet som uppstår mellan deltagare som skapar, även om det är svårt att finna några längre avsnitt på temat.

Ruud (2002, sid. 49) konstaterar att dagens samhälle betonar individualism, samtidigt som isolering och ensamhet kan framkalla sjukdomar och bristande livskvalitet. Därför är musiken viktig för att skapa trygghet och intimitet i relationer mellan människor. Att gemensamt utöva musik skapar gemensamma upplevelser och knyter samman människor.

Sjöman (a.a. sid. 25) beskriver en båtbyggarlinje på en folkhögskola där deltagarna kommer från helt olika bakgrunder. Lärarna på linjen menar att det skulle vara tråkigt och begränsande om alla varit i samma ålder och haft samma bakgrund. Genom att sätta samman en grupp med så stor mångfald som möjligt ger man alla möjlighet att växa genom att möta det annorlunda.

Ottebring (a.a.) menar också att en kreativ handling innebär ett möte där man aktivt undersöker sin omvärld, och skapandet leder till ökat medvetande. I den kreativa processen frigörs människors resurser, vilket kan ge en känsla av extas eller fullständig närvaro.

Olika konstnärliga terapiformer

Uppgiften för konstnärliga terapeuter är att tillsammans med patienten finna läkande kraft i den skapande processen. Patienten befrias från hämningar och blockeringar och kan fritt formulera sig med hjälp av exempelvis musik eller bild. Där kan möten äga rum och kommunikation uppstå, menar Grönlund, Alm och Hammarstrand (1999). Författarna skriver också om att kreativiteten blir en brygga mellan fantasi och verklighet, ett mellanområde där trygg och kravlös lek kan uppstå och utvecklas (sid. 371-372). All konst utvecklar former som är uttryck för känslor. Som exempel kan man läsa att musiken kommunicerar på ett sätt som språket inte kan, bilden får olika uttryck beroende av om man använder lera, blyerts eller silkespapper för att formulera sig. Dansen ger kroppen form som kan uttrycka trygghet, explosivitet, gemenskap eller nyfikenhet (a.a. sid. 23)

Exempelvis stärks jagkänslan av att man uttrycker sig i bilder, eftersom man sätter spår efter sig, spår i form av bilder som är synliga både för patient och terapeut. Det man skapar, formar och gör med sina egna händer förstår man på en djup nivå. Patientens experimenterande med färger och material leder till upptäckter av olika slag, dels omedvetna känslor från barndomen, men också en känsla av att äga förmågan att skapa bild och form, vilket stärker självförtroendet (Lagercrantz 1998²).

² Tyvärr kan inga exakta sidhänvisningar ges.

7 Analys och diskussion av resultatet i ljuset av tidigare forskning

Låt oss återgå till frågeställningarna som är kärnan i denna studie:

1. *Hur påverkar arbetslöshet känslan av hälsa och välmående?*
2. *På vilket sätt kan skapande verksamhet främja välmående?*
3. *Hur kan vi använda dessa kunskaper för att minska de negativa hälsoeffekter som riskerar drabba den som saknar arbete?*

Mina intervjupersoner har gett mig inblick i hur man kan använda skapandet som verktyg för individer som upplever försämrad hälsa på grund av sin arbetslöshet. Det är i detta sammanhang viktigt att påpeka att mitt underlag består av ett mycket begränsat antal intervjuade. Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att dra några generella slutsatser om deltagares upplevelser av de båda verksamheterna A och B, på grund av det lilla antal jag talat med. Generella slutsatser har inte heller varit målet med studien, utan jag har istället sökt efter individens upplevelser.

Sammanfattningsvis har de båda verksamheternas likheter och olikheter visat att svaret var mer komplext än jag trodde. Via mina intervjupersoner har jag fått en bred inblick i hur man kan betrakta de olika begreppen *skapande, hälsa och arbetslöshet*, samt hur de olika faktorerna inverkar på varandra.

Med litteratur och tidigare forskning som bakgrund vill jag uppmärksamma några teman som framkommit i resultatet.

7:1 En kort reflektion kring de båda verksamheterna

Verksamhet A, där jag gjorde mitt första studiebesök, är en verksamhet som präglas av den vision som grundarna har om skapande och möten mellan människor. Stämningen var öppen och personlig, och skapandet är ett verktyg för personer att hitta sig själva och sin ”röda tråd”. Verksamhet B bedriver en annan typ av verksamhet, där man producerar på uppdrag av kommunen, vilket ställer krav på att deltagarna lär sig ett hantverk. Dessutom får man aktiv hjälp i form av så kallad livs- och karriärplanering, där man tillsammans med personalen arbetar med att hitta in på arbetsmarknaden. En väsentlig skillnad är också tiden deltagarna spenderar på

respektive verksamhet, i verksamhet A stannar man i 8-16 veckor, i verksamhet B ca 6 månader eller maximalt ett år.

Det är min upplevelse att verksamhet B påminner mer om en traditionell arbetsmarknadsåtgärd, där individer på olika sätt får hjälp att komma ut i eller tillbaka till arbetslivet. Något som på ett tydligt sätt genomsyrar verksamheten är att det inte räcker att "bara" lära sig ett yrke, utan det handlar om att bygga upp människors förtroende för sin egen förmåga. Arbetet i verksamhet A utförs av individer som alla drivs av tanken att skapa en bättre värld. På så sätt är den verksamheten inte lika konkret, man får ingen utbildning eller höjd yrkeskompetens, men däremot ges det utrymme att öka sin självkänedom, sitt självförtroende och att hitta sin personliga "röda tråd" vilket är minst lika viktigt för människor som på olika sätt hamnat utanför arbetsmarknaden.

7:2 Möten

I stort sett alla intervjupersoner har på något sätt påpekat att möten mellan människor är något av den viktigaste när man är arbetslös, de båda verksamheterna har blivit viktiga mötesplatser för deltagarna. Jag tror att detta gäller allt arbete med människor, och i synnerhet eftersom det finns belegg för att just arbetslöshet i sig kan göra att ens sociala kontaktnät minskar. Det är inte svårt att tänka sig att andra konsekvenser av arbetslösheten, exempelvis om man upplever dålig självkänsla eller går igenom en depression, också kan påverka ens sociala liv negativt. Arbetsledare A betonade att det är viktigt att sammanföra personer och grupper, som motvikt till att vi i dagens samhälle tenderar att individualisera, sortera och specificera personer och fenomen. Arbetsledare B talade om att blanda grupper för att verksamheten skulle likna "världen utanför" så mycket som möjligt.

7:3 Konsekvenser av arbetslösheten

Två av de intervjuade deltagarna uttrycker tydligt att deras självförtroende och känsla av kontroll påverkas negativt av att vara arbetslös. De två andra deltagarna är mer positiva där en person menar att arbetslöshet är destruktivt, men hon ser möjligheterna att hitta sin egen kraft och den andra har upplevt positiva sidor av arbetslösheten, åtminstone under några år innan aktivitetsgarantin kom in i bilden. För den sistnämnde personen verkar aktivitetsgarantin minskat friheten och en skapat en känsla av tvång att gå med på Arbetsförmedlingens syssel-

sättningsprogram. Även om han uttrycker att hans faktiska hälsa inte påverkats negativt av att vara arbetslös, verkar känslan av kontroll ha minskat på grund av aktivitetsgarantin.

Arbetsledare B påtalade att ingen kunde bli "tvångsplacerad" i verksamheten, utan att det alltid bygger på frivillighet och intresse från individen. Denna frivillighet vill jag dock ifrågasätta, eftersom det är ofta så att den sökande är i en beroendeställning gentemot "sin" myndighet, vilket kan göra det svårt att tacka nej till en åtgärd, om man exempelvis riskerar negativa ekonomiska konsekvenser som följd.

Intervjuerna visade att det fanns ett missnöje med Arbetsförmedlingens rutiner. Flera av deltagarna påpekade att de inte fått den hjälp de behövt från Arbetsförmedlingen. Representanten för Arbetsförmedlingen i A-stad påpekade tydligt att det ligger ett stort ansvar på individen när det gäller att själv påtala att man behöver extra hjälp och stöd. Det är på ett sätt självklart att så är fallet, det är inte lätt för handläggarna att veta vem som behöver extra hjälp. Samtidigt kan det också vara så att det upplevs som svårt att be om den hjälpen, att det lätt tolkas som ett nederlag, varför jag kan tycka att när det gäller långtidsarbetslösa borde Arbetsförmedlingen kanske ta ett större ansvar för att den dialogen startar. Även arbetsledarna uttalade också kritik mot Arbetsförmedlingens sätt att arbeta. Det var dock inte studiens syfte att undersöka deltagarnas upplevelser av Arbetsförmedlingen, och därför görs ingen vidare analys av detta, även om det är värt att notera.

I stort sett alla intervjuade påpekar att det finns hälsorisker för den som är arbetslös. En av deltagarna berättade att han varit sjukskriven under sin arbetslöshet, det är dock oklart för mig vad som föranledde sjukskrivningen. En annan person berättade att utbrändhet gjort att hon inte kunde gå tillbaka till sitt arbete, utan istället är arbetslös, något som stärker de teorier som finns kring att sjukdom kan orsaka arbetslöshet.

7:4 Människosyn

Att ha ett gott bemötande och en jämlik människosyn är något av det viktigaste. Det har framkommit i intervjuer med arbetsledare, deltagare och arbetsförmedling. Arbetsledarna och Arbetsförmedlingen har i sin profession naturligtvis mer uttalade tankar om detta, och det visar sig att de i det stora hela lever som de lär eftersom deltagarna uttrycker att de i verksamheterna upplever en varm, öppen, eller personlig stämning, någon menade att man kände sig

som en del av en familj. Värt att påpeka är att en av deltagarna från verksamhet B sa att uttalanden från arbetsledningen hade gjort att han känt sig som en skolpojke när han fått vad han upplevde som överdrivet beröm.

Människosyn har vi alla, och inom yrken som har med människor att göra är det viktigt att en organisation tänker igenom och öppet diskuterar sin människosyn, för att ventilera och öppna upp för ämnet. Min erfarenhet säger att denna diskussion ibland blir åsidosatt och kanske betraktas som en privat angelägenhet som inte direkt har med jobbet att göra.

7:5 Att skapa/producera

Både i intervjuer och bland litteratur har jag funnit stöd för tanken att skapande verksamhet sker i en annan dimension än den kroppsliga eller mentala. Bland annat Winnicott och Grönlund m fl talar om "det kreativa området" som något som liknar det arbetsledarna nämner på olika sätt. Att skapandet dessutom på ett så konkret sätt leder till att något "blir till", att detta blir som man hade tänkt sig, eller i alla fall blir bättre för varje gång, leder självklart också till ökat självförtroende. Man märker att man kan, vilket är väldigt viktigt för den som på grund av arbetslöshet eller av annan anledning har dåligt självförtroende eller går igenom exempelvis en depression.

På flera ställen i empirin och litteraturen hör jag att det egentligen inte är resultatet som är det viktiga, utan själva skapandet, att uttrycka sig med ett annat språk än det verbala, är en viktig del av kommunikationen med sig själv och omgivningen.

7:6 Deltagarnas sysselsättning idag

I resultatet kan man utläsa att tre av fyra intervjuade deltagare har sysselsättning efter att ha varit i verksamheterna. Intressant är att två av de med sysselsättning uppger att de ordnat den helt utan hjälp från verksamhet B, medan den sista har fått hjälp från verksamhet A att ordna praktikplats. Värt att notera är att hon som fortfarande letar sysselsättning är den som rapporterat störst skillnad på skalfrågan kring sitt välmående innan och efter verksamheten. Hon säger att hon innan verksamhet A befann sig på ca 3 på en skala mellan 1 och 10, idag befinner hon sig på 8. Uppenbarligen har verksamheten varit till stor nytta för denna person trots att hon inte har något arbete. Kanske är det så att hon på grund av en sjukskrivning som orsakade arbetslösheten hade ett särskilt stort behov av skapande i en harmonisk miljö, eller

så har hennes deltidssysselsättning på grund av sin karaktär särskilt stor betydelse. Detta är dock bara funderingar.

En av deltagarna väntade vid intervjun på att börja en anställning. Han var i verksamhet B under 8 månader, och menar att de hjälpt honom mycket. Även om de inte direkt hjälpte honom att skaffa arbetet, har tiden där ändå bidragit genom att han fått bättre självförtroende när han skapa och vara delaktig i en grupp.

8 Avslutande reflektioner

8:1 Slutsatser

Med mina frågeställningar i bakhuvudet drar jag slutsatsen att skapande verksamhet i allmänhet påverkar individers självförtroende positivt. Som långtidsarbetslös finns det en risk att hälsan försämras, och då kan skapande vara en väg för att förbättra hälsan. I synnerhet den som lider av psykisk eller somatisk ohälsa kan ha glädje av skapande verksamhet, som då har störst effekt när det sker i möte med andra skapande individer och integrerat med reflekterande samtal och diskussioner. De två verksamheterna som jag studerat är organiserade på olika sätt, även om det gemensamma är att de arbetar med olika typer av hantverk och skapande, vilket sker parallellt med samtal och reflektioner. I verksamhet B har man en grunduppgift som består i att dels låta människor skapa, dels att lära dem ett hantverk. Målet är att få människor i sysselsättning och arbete. I verksamhet A är arbete också ett mål, men vägen dit går via att människor i en harmonisk miljö får tid och redskap för att finna sig själva och vad de är bra på.

När det gäller de intervjupersoner som deltagit i skapande verksamheter genom Arbetsförmedlingen upplever samtliga intervjupersoner ökat välmående efter deltagandet, även om några menar att det inte är deltagandet i sig, utan andra omständigheter som gör att deras välmående ökat. Angående sysselsättning visar det sig att tre av fyra deltagare har heltidssysselsättning efter att de slutat i verksamheten, varav en person har anställning. En person saknar sysselsättning vid intervjutillfället, men har genom verksamheten fått kontakter som skapat henne sysselsättning några timmar per vecka. Anmärkningsvärt är att den person som saknar heltidssysselsättning är den som rapporterar störst ökning när det gäller välmåendet innan och efter verksamheten. Det säger något om att det inte bara går att mäta verksamhetens effektivitet och resultat i hur många deltagare som har sysselsättning efteråt.

8:2 Vidare forskning

I samma takt som frågor har besvarats har också nya frågor uppkommit.

Jag hade gärna gått vidare i arbetet med att titta på i vilka miljöer och situationer man kan använda sig av kunskapen om skapandets och kreativitetens positiva effekter. Ett mål skulle då kunna vara att arbeta för större kreativitet för eleverna i skolan, vårdtagare i omsorgen eller på arbetsplatser.

En annan aspekt som jag är intresserad av är den kritik som framkommit mot Arbetsförmedlingens sätt att arbeta. Jag skulle gärna titta närmare på deras arbete, eller de olika åtgärder som finns för den arbetslöse.

Vidare har denna studie varit fokuserad på handens skapande och det fysiska arbetet. Det finns en annan typ av skapandeprocess som sker i tanken, exempelvis när en författare skriver en bok eller en kompositör komponerar ett musikstycke. Detta skulle kunna vara en intressant tråd att fortsätta på; har ”tankeskapande” samma värde för hälsan som ”handens skapande”? Och vad krävs för att vara kunna skapa med tanken, kanske krävs även då till viss del en ”handens kunskap”?

9 Litteraturförteckning

Arbetsmarknadsstatistik från AMS:

http://www.ams.se/admin/Documents/ams/arbdata/arblos/2005/adata_riket0511.pdf

Arbetsmarknadsverket *Vad är aktivitetsgarantin?* Läst på Internet, december 2005:

<http://www.amv.se/rdfs.asp?A=61285&L=35>

Alsne, Marieanne (2004) Kropp, rörelse och kunskap: några reflexioner, I: Gustavsson, Bernt (red) *Kunskap i det praktiska*, Studentlitteratur, Lund.

Andersen, Heine (1994) Tolkningsvetande, I: Andersen, Heine (red) *Vetenskapsteori och metodlära: en introduktion*, Studentlitteratur, Lund

Antonovsky, Aaron (1991) *Hälsans mysterium*, Natur och Kultur, Stockholm

Barnes, Rob (1994) *Lära barn skapa: kreativt arbete med barn*, Studentlitteratur, Lund

Bech-Jørgensen (1994) *Når hver dag bliver hverdag*, Diss. Københavns Universitet, Akademiske Forlag, København.

Bergstedt, Bosse (1996) Mellan omedvetet och medvetet; om psykoanalys, poetik och livslångt lärande, I: Ellström, Per-Erik, Gustavsson, Bernt & Larsson, Staffan (red) *Livslångt lärande*, Studentlitteratur, Lund

Bergsten, Birgitta (1998) Känsla av sammanhang (KASAM) utifrån en kvalitativ studie av unga barnfamiljer, I: Kumlin, Tomas (red) *Känsla av sammanhang i teori, empiri och praktik*, Forskningsrådsnämnden, Stockholm

Bygren, Lars-Olov (1996) Kultur och hälsa, I: Lagercrantz, Richard (red) *Andens kraft? Välfärdsprojektet*, Socialdepartementet, Stockholm

Cobb, Sidney & Kasl Stanislaw (1977) *Termination: The consequences of job loss*. US Department of Health, Education and Welfare (DHEW/NIOSH Publ No. 77-224) Cincinnati

Dahllöf, Urban (1992) Har det svenska pedagogikämnet någon identitet? I: Selander, Staffan (red) *Forskning om utbildning: en antologi*, B. Östlings bokförlag Symposion, Stockholm

Ezzy, Donald (1993) Unemployment and mental health: A critical review, *Social Science & Medicine* 37 (1): 41-52

- Granberg, Ann (2001) *Småbarns bild- och formskapande : lek med former, färger och linjer*, Liber, Sockholm
- Grönlund, Erna, Alm, Annika och Hammarlund, Ingrid (1999) *Olika men ändå lika, I: Grönlund (red) Konstnärliga terapier: bild, dans och musik i den läkande processen*, Natur och Kultur, Stockholm.
- Gustavsson, Bernt (1996) *Att leva och lära livet ut; livslångt lärande ur ett integrativt perspektiv I: Ellström, Per-Erik, Gustavsson, Bernt & Larsson, Staffan (red) Livslångt lärande*, Studentlitteratur, Lund
- Gustavsson, Bernt (2000) *Kunskapsfilosofi: tre kunskapsformer i historisk belysning*, Wahlström och Widstrand, Stockholm.
- Hammarström, Anne (1996) *Arbetslöshet och ohälsa: om ungdomars livsvillkor*, Studentlitteratur, Lund
- Hartman, Jan (1998) *Vetenskapligt tänkande: från kunskapsteori till metodteori*, Studentlitteratur, Lund.
- Hälsa på lika villkor* SOU 2000:91 Läst på Internet 061011:
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/28/22/f8487356.pdf>
- Jönsson, Leif Roland (2003) *När välfärden krackelerar, Lic- avh. I: Arbetslöshet, ekonomi och skam: om att vara arbetslös i dagens Sverige*, Diss. Lunds Universitet, Socialhögskolan, Lund.
- Kultur för hälsa*, Folkhälsoinstitutet R 2005:23. Läst på Internet januari 2006
<http://www.fhi.se/upload/ar2005/rapporter/r200523kulturforhalsa0510.pdf>
- Keffel (2004) *Tankar om konstnärliga kunskapsprocessers nytta I: Gustavsson, Bernt (red) Kunskap i det praktiska*, Studentlitteratur, Lund
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Studentlitteratur, Lund.
- Lantz, Annika (1993) *Intervjumetodik: den professionellt genomförda intervjun*, Studentlitteratur, Lund.
- Lundberg, Ingvar (2000) *Arbetsmarknad, arbetsliv och psykisk ohälsa, I: Marklund, Staffan (red) Arbetsliv och Hälsa 2000*, Arbetarskyddsstyrelsen, Arbetslivsinstitutet

- Lidwall, Ulrik & Skogman Thoursie, Peter (2000) Sjukskrivning och förtidspensionering under de senaste decennierna, I: Marklund, Staffan (red) *Arbetsliv och Hälsa 2000*, Arbetarskyddsstyrelsen och Arbetslivsinstitutet, Stockholm
- Miles, Ian (1983) Work, well-being and unemployment: a study of men in Brighton. I: Marstrand, Pauline (red) *New technology and the future of work and skills : proceedings of a symposium organised by Section X of the Annual meeting of the British association for the advancement of science*, Pinter, London
- Nordenfelt, Lennart (1991) *Livskvalitet och hälsa: teori och kritik*, Linköpings Universitet, Linköping
- Ottebring, Elisabeth (1997) Konstnärligt skapande och socialt arbete I: Johansson, Kjell E (red) *Socialt och brottsförebyggande ungdomsarbete* Axplock i samarbete med Stockholms stads brottsförebyggande centrum, Stockholm.
- Rantakeisu, Ulla (2002) *Arbetslöshetens olika ansikten : fyra studier om arbetslöshetens sociala och hälsomässiga yttringar*, Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete
- Ruud, Even (2002) *Varma ögonblick: om musik, hälsa och livskvalitet*, Ejeby, Göteborg
- Sjöman (2004) Kunskap i hantverk I: Gustavsson, Bernt (red) *Kunskap i det praktiska*, Studentlitteratur, Lund
- Tedenljung, Dan (2001) Ett alternativt perspektiv på integrerat lärande och arbetets organisering, I: Tedenljung, Dan (red) *Pedagogik med arbetslivsinriktning*, Studentlitteratur Lund.
- Thurén, Torsten (1991) *Vetenskapsteori för nybörjare*, Liber, Stockholm

Bilaga 1

Intervjuguide – arbetsledarna

- Presentation av verksamheten
- Vilka tankar har du om skapande processer?
Hur påverkar de tankarna ditt arbete i verksamheten?
- På vilket sätt arbetar din verksamhet med långtidsarbetslösa personer som kan uppleva brist på meningsfullhet och känsla av sammanhang?
- Vilka tankar har du om vad arbetslöshet har för effekter på individen?
Hur påverkar de ditt arbete?
- Hur definierar man inom verksamheten gott resultat för personer gått vidare från projektet?
- På vilket sätt vill ni att verksamheten ska påverka deltagarna långsiktigt?

Bilaga 2

Intervjuguide – deltagarna

- Presentation
- Hur skulle du säga att arbetslöshet påverkar en person?
- Hur länge var du arbetslös innan du började i verksamheten?
- Hur skulle du beskriva verksamheten?
- Har du någon erfarenhet från andra arbetsmarknadsåtgärder? I så fall hur skiljer sig verksamheten A/B från andra arbetsmarknadsåtgärder?
- Skalfråga: Om du tänker din situation som en skala mellan 0 och 10. Det tongivande i skalan ska vara hur du mår.
 - Var befann du dig innan du började i verksamheten?
 - Var befinner du dig på samma skala idag?
- Vad har du för sysselsättning du idag?

Bilaga 3

Intervjuguide – arbetsförmedlingen

- Presentation
- Vilka individfaktorer är viktiga för att bryta en tids arbetslöshet?
- Hur vill du definiera ett gott resultat efter genomförd arbetsmarknadsåtgärd?
- Vilka föreställningar om arbetslösas behov påverkar ditt arbete?
- Verksamhet A/B arbetar med skapande i olika former. Vad tänker du om skapande verksamhet som ett verktyg för att bryta arbetslöshet?
- Vad har arbetsförmedlingen för erfarenhet av att använda verksamhet A/B som insats för långtidsarbetslösa?